

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ I. Сімейні цінності	
Історичний погляд на шлюб та сім'ю.....	5
«З родини йде життя людини» – родинно-сімейна культура населення Миколаївщини.....	11
Юридичне забезпечення подружніх стосунків та батьківства.....	14
Сімейні цінності в сучасному світі. Особливості української сім'ї.....	26
Родинне виховання на засадах народної педагогіки. Сімейне дозвілля.....	33
Сімейне виховання.....	38
Сім'я в медіакультурному просторі.....	44
Психологічний клімат в сім'ї. Естетика побуту.....	53
Знайомство з учительською презентацією проекту «Ми – майбутні подружжя та батьки».....	58
Розділ 2. Ми – майбутні подружжя та батьки	
Психологічні відмінності юнаків та дівчат. Культура спілкування між юнаком та дівчиною.....	64
Дружба, закоханість та кохання у підлітковому та юнацькому віці. Моральні основи взаємовідносин юнаків та дівчат.....	72
Готовність до шлюбу. Особливості молодої сім'ї. Кризи в шлюбі.....	82
Азбука сімейного життя. Сімейні відносини. Сімейні ролі.....	89
Сімейна економіка.....	97
Мистецтво бути батьками. Інтернет-ресурси – на службі батьків.....	100
Відповідальне батьківство.....	106
Оформлення результатів проектної діяльності.....	112
Захист проекту «Ми – майбутні подружжя та батьки».....	113

ВСТУП

Шановні педагоги!

Запрошуємо вас до обговорення проекту зошита-порадника для учнів «Сходинки до батьківства». Зошит є складовою частиною навчального комплексу курсу за вибором «Усвідомлене та відповідальне батьківство». Чекаємо від вас пропозицій щодо його покращення, усвідомлюючи, що саме від вашого відповідального ставлення до професійної діяльності залежить майбутнє нашої молоді.

Шановні старшокласники!

Перед вами відкривається дорога у прекрасне доросле життя. Воно даруватиме вам безліч найрізноманітніших почуттів, вражень, позитивних емоцій, радість пізнання краси й гармонії світу. З часом ви закохаетесь, створите свою власну родину та станете батьками. Але водночас доросле життя може зустріти вас проблемами та труднощами, що потрібно буде навчитися долати.

Щоб успішно адаптуватися у дорослому житті, необхідно набути особливих умінь. Їх ще називають життєвими навичками. Вони допомагають людям краще зрозуміти одне одного, уникати зайвого ризику і проблем. Життєві – тому, що вони потрібні кожному, незалежно від того, яку професію ви оберете.

Більшість людей набувають цих навичок методом проб і помилок. Але той, хто навчився цьому, має набагато більше шансів стати щасливою людиною і бути задоволеним собою.

Життєві навички, якими ви опануватиме на заняттях курсу за вибором «Усвідомлене та відповідальне батьківство» сприятимуть:

- усвідомленню вами традиційних для українського народу цінностей як моральної основи життєдіяльності;
- оволодінню знаннями щодо створення щасливої сім'ї;
- поглибленню уявлень про специфіку подружніх, родинних та дитячо-батьківських взаємин;
- розвитку ціннісного ставлення до майбутньої власної сім'ї та усвідомленого і відповідального батьківства.

Щасливої вам дороги в дорослому житті!

РОЗДІЛ 1. СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ

Сходинка 1

Історичний погляд на сім'ю

Словник

Сім'я — історична форма організації життя людей. Її форми і функції змінюються із розвитком виробництва, техніки, технології, суспільних відносин, культури в цілому.

Сімейні відносини — це складові суспільних відносин, а розвиток сім'ї є однією із найважливіших складових розвитку суспільства, його культури.

Сім'я — це об'єднання людей, спільністю побуту та взаємною відповідальністю за дітей, таке об'єднання ґрунтується на шлюбі або кровній спорідненості.

Родина трактується як природний осередок глибоких людських почуттів: тут народжується і формується любов до матері і батька, бабусі і дідуся, до свого роду, народу, пошана і до рідної мови, історії, традицій, культури.

Батьківство, у першу чергу, це батьки, а саме — батько і мати своїх дітей, які мають усі юридичні і моральні права та обов'язки щодо їх матеріального забезпечення та організації освіти й виховання.

Батьківське ставлення — це особливий феномен, який поєднує емоційні переживання та почуття, що пов'язані з дитиною, це поведінкові стереотипи, що мають прояв у спілкуванні та поводженні з нею, це і також особливості сприймання та розуміння своєї дитини.

До феномена батьківства входить і **стиль сімейного виховання** — це своєрідне поєднання таких структурних компонентів — ціннісних орієнтацій подружньої пари, батьківських установок та сподівань, батьківського ставлення, батьківських почуттів, батьківських позицій, батьківської відповідальності. Саме стиль батьківської поведінки впливає на формування особистості дитини, розвиток соціальних навичок.

Корисні навички

Результати вивчення теми «Історичний погляд на шлюб та сім'ю» допоможуть вам зрозуміти та усвідомити:

- як формувалась та розвивалась українська сім'я і які специфічні особливості були притаманні саме українській сім'ї;
- які соціальні, політичні і економічні фактори впливають на сім'ю;
- на яких моральних і етичних основах формувались і продовжують розвиватись шлюбні традиції;
- значення підготовки молодих людей до виконання ними батьківських функцій;
- відповідальність за народження і виховання дітей.

Тези для запам'ятовування

Сім'я – це основа збереження культури, етичних норм і традицій народу, це основа соціальної та історичної естафети суспільства, основа життя і розвитку як суспільства, так і окремої особистості. Досвід, який дитина набуває в сім'ї, визначає її індивідуальну поведінку, створює внутрішню конструкцію реальності, на основі якої людина сприймає навколишнє середовище.

Історично склалось так, що сім'я, її тип і форма залежать від національних особливостей народу, соціальних та економічних відносин і змінюються разом з ними. У добу Київської Русі переважали **прості сім'ї**. **Проста сім'я** – це сім'я яка складалась з однієї шлюбної пари (чи одного з батьків), з неодружених дітей (або сім'я жила без дітей). Така сім'я розподілялась на декілька різновидів: **подружня пара; повна сім'я – батьки та діти; неповна сім'я – один з батьків і діти**.

Слід наголосити на тому, що особливістю розвитку української родини є постійний потяг до створення **окремої індивідуальної сім'ї**. Це пояснюється певними психологічними рисами і своєрідністю національного характеру: українець найвищою цінністю вважав свободу, приватну власність і господарство, хоча б на крихітному клаптку землі.

З'являлись **неповні сім'ї**. Як правило, вони виникали внаслідок смерті одного із подружжя і дуже рідко – через розлучення. Іноді, були випадки, коли з різних причин чоловік чи жінка залишали свою сім'ю і створювали нову, в якій жили «на віру» (без церковного шлюбу). У селі невінчана сім'я не вважалась справжньою сім'єю. До них ставилися негативно, оскільки такий крок вважався гріхом. Вдови та вівці з дітьми, які становили основну частину **неповних сімей**, намагалися швидше одружитися. Іноді зустрічались **складні сім'ї**, які складались із декількох кровно споріднених

простих сімей, кожна із цих сімей могла бути як **повною**, так і **неповною** і включала й інших родичів.

Перехідним типом між простою і складною була **розширена сім'я**. Вона складалась із однієї подружньої пари з дітьми і окремих близьких чи далеких родичів (батьки чоловіка або жінки, їхні неодружені брати або сестри та ін.). Слід зазначити, що саме **розширена сім'я** існувала досить тривалий час. У наступні історичні періоди **проста сім'я** була більш розповсюдженою, ніж **складна**.

Роль батьків у вихованні дітей. Поняття «**родина**» трактується як «... природний осередок глибоких людських почуттів: тут народжується і поглиблюється любов до матері і батька, бабусі і дідуса, роду і народу, пошана і до рідної мови, історії, культури». Для кожної родини важливим було і є питання помешкання, рідної домівки (оселі). Житло в Україні називали господою, а подружжя – господарями. Про господиню відгукувалися з повагою та гордістю: «У своїй хаті своя правда, і сила, і воля», «Своя стріха – своя втіха», «Своя мазанка ліпша любої світлиці» тощо.

Найвпливовішими вихователями у родині вважалися **батьки**. Народ шанував тих батьків, які поряд з вимогливістю і справедливістю проявляли чуйність до синів та дочок і, водночас, засуджували ухиляння від батьківських обов'язків. Про батьківство і материнство складались багато народних висловів: «Мати однією рукою б'є, а другою гладить», «Умієш дітей родить – умій же їх навчити», «Гни дерево, пока молоде, учи дітей, поки малі», «Не той батько, що зродив, а той, що до ума довів», «Учи сина, як годуєш, бо тоді, коли він тебе годуватиме вже не навчиш».

Сім'я у радянські часи. Наприкінці 30-х років ХХ ст. радянське суспільство переходить до нової моделі сім'ї – **пуританської**. Відбувається нібито повернення суспільства до сімейних цінностей. З такою моделлю сім'ї радянські люди увійшли в період Другої світової війни (1941–1945 р.), коли жінка стала головною фігурою та рушійною силою в економіці. Декілька воєнних поколінь українських родин вижили завдяки тому, що головну функцію збереження та захисту родини взяли на себе жінки. Жінки, як і чоловіки, були мобілізовані на роботу під гаслом: «Все для фронту! Все для Перемоги!», це практично не залишило часу батькам для виховання своїх дітей та піклування про них.

У післявоєнний час більшість сімей опинились у ситуації, коли під час війни було втрачено чоловіка та батька і майже все сімейне майно. У цей час починає формуватись нова модель сім'ї. З одного боку, це була **посттравматична модель сім'ї**, яка відображала всі втрати, що понесла сім'я через війну. А з іншого боку – стосунки в такій сім'ї склались як

пуританські: жорсткі правила виховання та система покарань, сімейні секрети, відсутність права на приватне життя були характерними для багатьох післявоєнних сімей.

У таких умовах сформувався дуже своєрідний тип **тоталітарної сім'ї**, на чолі якої опинилась жінка. Жінка виявилась відповідальною фактичною за все: і за народження дитини, і за заробляння грошей, і за виконання домашньої роботи, і за виховання дітей, і за прийняття всіх рішень у сім'ї. Найбільш болюче це вдарило по хлопцях. Вони виявились заручниками жіночого виховання: вдома, у дитячому садочку, в школі.

Сучасна сім'я. Усі ці історичні процеси вплинули і сучасну сім'ю. У частини родин усе помітніше спостерігається криза. У цього явища є багато причин, а саме:

1. Низький матеріально-економічний рівень життя більшості родин.
2. Низька педагогічна культура батьків.
3. Зменшеність чисельності родини: якщо раніше молодим батькам допомагали старші члени родини, то сьогодні це явище спостерігається дуже рідко.
4. Внаслідок процесів урбанізації в українському суспільстві посилилась **автономність** поведінки дітей.
5. Високий відсоток розлучень серед молодих сімей, наслідком чого є неповна родина, де весь тягар виховання і матеріального забезпечення лягає на плечі матері, іноді, хоч і дуже рідко, на плечі батька.
6. Збільшення розриву між родиною та школою.
7. Підвищення рівня психологічної експлуатації.
8. В Україні, як і в усьому світі спостерігається тенденція зростання числа **дітей із особливостями психофізичного розвитку**, що негативно впливає на сучасну сім'ю.
9. Місцеві громади не беруть належної участі у процесі формування батьківської компетентності молодих людей, які вступили до шлюбу, або збираються зробити цей важливий крок у своєму житті.

Це може бути цікавим

1. **«Моя дитина»** – це перший українській телеканал, якій працює цілодобово, Телевізійні передачі та фільми, які демонструються на цьому каналі, призначені для молодих людей, що вступають у шлюб, для молодих **подружніх** пар та для тих, хто цікавиться питаннями підготовки до народження дитини та її виховання.

2. **«Усвідомлене батьківство»** – саме таку назву має щорічний фестиваль, який проводить Дружківський центр соціальних служб для

сім'ї, дітей та молоді. Протягом року відбуваються зустрічі зі школярами міста, студентами машинобудівного технікуму, житлово-комунального коледжу, професійного ліцею та здійснюється робота школи відповідального батьківства при міській жіночій консультації. Підсумком такої роботи є фестиваль усвідомленого батьківства.

Доброю традицією фестивалю стало те, що на ньому завжди отримують подарунки будинки дитячого типу та прийомні сім'ї. Проведення такого фестивалю має за мету донести до свідомості молодих людей, які в майбутньому стануть батьками, що потрібно берегти здоров'я змолodu і позбавлятися від шкідливих звичок. У рамках фестивалю проводяться майстер-класи: «Підготовка до материнства: «Чудо народження»; «Репродуктивна функція людини: «Нове життя»; «Формування сексуальної культури молоді»; «Як вберегтися від туберкульозу».

Гасло цього фестивалю: «Людина сама обирає свою долю і найголовніше – не піти хибним шляхом, не загубити своє життя і життя близьких людей через шкідливі звички.

Давайте поміркуємо

- Які основні сімейні цінності формуються зараз в Україні? Доведіть свою думку.
- Як ви вважаєте: чи має дитина право на повноцінну сім'ю?
- Як, на вашу думку, чи задовольняється право дитини на любов у родині, в якій дитина має велику кількість іграшок, комп'ютер, свою кімнату, але не має уваги і любові матері та батька?
- Чи потрібно батькам враховувати думку дитини, хоча батькам дуже важко психологічно дотримуватись цього правила?
- Як, на вашу думку, чи має дитина право на недоторканість свого дитячого світу? Доведіть свою думку.
- Як ви розумієте поняття «батьківська любов»?

Практикум

Самостійна робота у групах

Батьківство – це відповідальна, цікава, творча частина життя людини, а саме **свідоме** виконання батьківських обов'язків робить щасливими всіх: і батьків і дітей. Слід зазначити, що **щаслива сім'я** є найкращим життєвим сценарієм, прикладом для наслідування дітям, які зростають у такій сім'ї.

Потрібно розподілитися на групи (5–6 осіб), кожна група повинна зробити на великому аркуші (бажано формат А-2) колаж на тему «Що таке щаслива сім'я в моєму розумінні».

Обладнання – ножиці, листи аркуша А-2, кольоровий папір, старі журнали, плакати, газети, будь-які природні матеріали, шматочки тканини, шкіри, клей, різнокольорові стрічки.

Колаж – це цікавий метод роботи. Матеріалом для створення колажу можуть бути не ілюстрації із журналів, газет, елементи плакатів, природні матеріали, шматочки тканини, кольоровий папір, фотографії, репродукції, малюнки, різнокольорові стрічки. Тема може бути змінена: «Я і моя щаслива сім'я», «Минуле-сьогодення-майбутнє щасливої сім'ї» «Що таке щаслива сім'я в моєму розумінні» і т.д.

Інструкція: Відберіть потрібні вам для роботи матеріали (необхідні для вас малюнки, надписи чи картинки, їх потрібно вирізати) та створіть цілісну композицію на аркуші А-2. Із елементами дозволяється робити абсолютно все, що заманеться, роботу можна доповнювати коментарями, написами, гаслами, домальовувати елементи, зафарбовувати та декорувати порожні місця колажу.

Колаж на тему «Що таке щаслива сім'я в моєму розумінні»

Перевір себе

Дайте відповіді на такі запитання:

1. У часи Київської Русі яка модель сім'ї була найбільш розповсюджена?
2. Хто був головним вихователем дітей у родині в стародавні часи?
3. Які характерні особливості мала пуританська сім'я?
4. Як ви розумієте поняття «автономність поведінки дітей» ?
5. Як ви розумієте поняття «тоталітарна сім'я».

Моє ціннісне портфоліо

Поради моїх батьків

Мої роздуми _____

Сходінка 2

«З родини йде життя людини» – родинно-сімейна культура населення Миколаївщини

Основні поняття:

рід – ряд поколінь, що походить від одного предка, а також усі родичі, рідні;

родина (сім'я) – група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, що живуть разом;

рідня – чийсь родичі, близькі чи далекі;

родовід – походження, послідовність, історія поколінь певного роду;

шлюб – родинний союз, співжиття чоловіка й жінки за взаємною згодою.

Корисні навички: знати та розуміти родинні зв'язки, традиції; відстоювати та захищати інтереси родини; шанобливо ставитися до рідні; уміти складати свій родовід; поважати шлюбні традиції народів, що живуть поруч.

Основні тези:

- Тривала історична функціональність родинних традицій, звичаїв і обрядів конкретного народу є свідченням його духовної та фізичної живучості, цивілізованості, культурної витривалості, доцільності існування у світовому просторі.

- Основою сім'ї є шлюб – історично обумовлена, санкціонована та регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, що визначає їхні права та обов'язки по відношенню одне до одного і до дітей.
- Шлюб є надзвичайно складною діалектичною єдністю біологічного і соціального, матеріального і духовного, громадського і особистого.
- Сьогодні існує кілька форм шлюбно-сімейних відносин: моногамна, полігамна і поліандрична. У більшості країн закон визнає тільки моногамну сім'ю – спільне проживання одного чоловіка та жінки і ведення ними господарства. Полігамні шлюби – це шлюбно-сімейні відносини між чоловіком та кількома жінками. Поліандрія – співжиття кількох чоловіків з однією жінкою. Трапляється як пережиток у племенах або з причини порушення кількості чоловіків та жінок.
- Народним, по суті, залишався шлюб і як соціальний інститут. Відповідно до норм звичаєвого права людина вважалася повноправним членом громади лише по одруженні; неодружений чоловік, якого б віку він не був, уважався парубком; до того, хто своєчасно не одружився, ставилися неповажно, і він навіть отримував меншу частку спадщини.
- Характерний для населення України моногамний шлюб мав різні форми – як наслідки змін соціально-економічної, етнокультурної та конфесійної ситуації. Можна визначити такі його основні форми: *за згодою (домовленістю, договором), на віру, уходом і уводом*. Із цих чотирьох варіантів лише шлюб за згодою вважався законним, оскільки вписувався в систему державного права та релігійних канонів; інші ж за певних умов визнавалися тільки звичаєвим правом.
- Найбільш характерною та звичною для українського етносу є велика сім'я, що, як і будь-яка інша, звалася родом.
- Функції сім'ї надзвичайно благородні і різноманітні: відтворення і продовження роду людського, виховання дітей, організація домашнього господарства й побуту, забезпечення й передача новим поколінням духовних і матеріальних цінностей, життєвого досвіду, трудових умінь і навичок, підготовка молоді до сімейного життя.

Це може бути цікавим:

Василь Сухомлинський – Сім'я – це первинне середовище, де людина повинна вчитись творити добро.

Арістотель – Сім'я – це перший вид спілкування людей. Вона є первинним осередком, з якого виникає держава.

Леся Українка – Тільки зрада шлюб християнський розлучити може. А справжній – тільки смерть.

Давайте поміркуємо:

Як Ви думаєте, чому: Шлюб навпіл зменшує горе, вдвічі збільшує радість і вчетверо збільшує видатки (англійське прислів'я).

Практикум:

- Напишіть нарис для місцевої газети на тему: «Подивись у воду, якого ти роду» та зачитайте окремі фрагменти на уроці.
- На прикладі свого населеного пункту з'ясуйте поширеність міжетнічних шлюбів у минулому і тепер та поясніть особливості таких шлюбів.
- Складіть карту етнічності шлюбів на прикладі свого населеного пункту або району.
- Запишіть місцевий народний пісенний фольклор про шлюб та шлюбні стосунки, дослідіть історію цих пісень та виясніть етнічний компонент цих пісень.
- Ознайомтеся з працею Марка Федоровича Грушевського «Дитина у звичаях та віруваннях українського народу» (електронний ресурс) та поясніть народну мудрість українців «Від народження до п'яти років – усе життя, а від п'яти до кінця життя – усього один крок».
- Використайте можливості інтернету та зробіть підбірку матеріалів про шлюбні звичаї народів нашого краю.
- Проаналізуйте запропоновану карту та визначте регіональну специфіку щасливих шлюбів і поясніть, чим ця специфіка зумовлена (вказіть не менше 3-х особливостей).

Моє ціннісне портфоліо

Поради моїх батьків _____

Мої роздуми _____

Сходінка 3

Юридичне забезпечення подружніх стосунків і батьківства

Словник

Сім'я – особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (ст. 5 Сімейного кодексу України (Далі – СК України)).

Шлюб – сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (ст. 21 СК України).

«Цивільний шлюб» – побутова назва спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу.

Дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (ст. 1 Закону України про охорону дитинства).

Малолітня дитина – дитина до досягнення нею 14 років (ст. 6 СК України).

Неповнолітня дитина – дитина у віці від 14 до 18 років (ст. 6 СК України).

Законні представники дитини – батьки дитини або особи, які їх замінюють (усиновлювачі, опікуни, піклувальники).

Шлюбний договір – домовленість подружжя або наречених про врегулювання їх майнових прав і обов'язків як подружжя та як батьків.

Права – певні юридичні можливості, які необхідні людині для існування, розвитку та задоволення її потреб та інтересів.

Обов'язки – правила належної, необхідної або доцільної поведінки особи.

Утримання (у тому числі аліменти) – надання матеріальної підтримки, майнового (грошового або натурального) забезпечення родичам або членам сім'ї, які через вік або стан здоров'я потребують такої допомоги.

Корисні навички

Я навчуся:

- орієнтуватися у нормах сімейного та іншого законодавства, яке регулює відносини подружжя, батьків і дітей;
- працювати з текстом нормативних актів;
- аналізувати життєві ситуації з огляду на законодавство та закріплені у ньому сімейні та моральні цінності;
- орієнтуватися у своїх правах і обов'язках у шлюбі та сім'ї;
- поважати права та інтереси другого з подружжя і дитини;
- діяти у сфері подружніх і батьківських відносин відповідно до законодавства;
- передбачати юридичні наслідки своїх рішень і вчинків у сімейних відносинах;
- встановлювати наявність конкретних порушень законодавства, яке охороняє шлюб та сім'ю і визначати відповідні способи правового захисту.

Тези для запам'ятовування

I

Згідно з СК України **сім'я створюється на підставі** шлюбу, кровного споріднення, усиновлення або інших підставах, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства.

Важливе юридичне значення мають **документи**, які засвідчують сімейні зв'язки та взаємні права і обов'язки членів сім'ї. Ними є: Свідоцтво про шлюб; Свідоцтво про народження дитини; шлюбний договір; інший договір між подружжям або між батьками та дітьми (наприклад, про місце проживання дитини, її утримання, користування майном); рішення про всиновлення дитини (про встановлення опіки або піклування, про створення прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу); інші документи.

Для укладання шлюбу вимагається: а) досягнення чоловіком і жінкою шлюбного віку (18 років, а як виняток – 16 років за наявності рішення суду); б) вільна згода та дієздатність жінки та чоловіка на шлюб; в) неперебування в іншому шлюбі; г) відсутність кровних зв'язків і відносин

усиновлення між особами, які вступають у шлюб. Детальніше про це можна подивитися у ст.ст. 22–26 СК України.

Заява про реєстрацію шлюбу подається за загальним правилом особисто жінкою та чоловіком до будь-якого органу РАЦСу за їхнім вибором (такі особи вважаються нареченими).

Для оформлення Свідоцтва про народження дитини батьки подають; а) заяву (у тому числі, коли вони не перебувають у шлюбі); б) Свідоцтво про шлюб; в) документ закладу охорони здоров'я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження дитини. Замість заяви може подаватися рішення суду, яким встановлено батьківство (материнство). Якщо відсутня і заява батьків, і рішення суду, то запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень робиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою.

II

Державна реєстрація є обов'язковою характеристикою шлюбу. Без неї шлюб як правового явища не існує, права та обов'язки подружжя не виникають. Жінка та чоловік у цьому союзі мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя.

Юридичне значення і переваги зареєстрованого шлюбу полягають у тому, що: а) держава охороняє інститут шлюбу та інтереси його учасників, передбачає для них певні гарантії; б) від факту шлюбу залежить чимало інших юридичних питань; в) ураховуючи динамізм життя і бажання громадян уникнути зайвого формалізму, законодавство дає можливість спростити деякі процедури, пов'язані з офіційним шлюбом. Детальніше про це – у *табл. 1*.

III

Термін «**цивільний шлюб**» («громадянський шлюб», «неформальний шлюб») є побутовою, «народною» назвою спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації їх відносин (з юридичної точки зору *цивільним* є шлюб, оформлений в державних органах реєстрації актів *цивільного* стану, без участі церкви). У СК України такі відносини позначаються як «проживання чоловіка та жінки, які не перебувають у шлюбі між собою, однією сім'єю». У юридичній практиці (постановах судів, протоколах тощо) застосовуються терміни «співмешканство», «співжиття», «фактичний шлюб», «фактичні шлюбні відносини», «незареєстрований шлюб».

Погоджуючись на «фактичний шлюб», слід усвідомлювати, що цим чоловік (жінка) самі допускають певну невизначеність подальших відносин і ускладнюють захист своїх і дитячих інтересів.

Співмешканці мають деякі права та обов'язки відносно дітей, спільного майна та спадщини. Їх можна подивитися у ст.ст. 74, 91, 141,

142 СК України та ст. 1264 Цивільного кодексу України. Але в цілому законодавство не дає детального і вичерпного регулювання фактичних шлюбних відносин, а судова практика з цих питань не є однаковою. Більшість юридичних проблем пов'язані з тим, що: а) співмешканцям необхідно доводити в суді факт свого спільного проживання та ведення господарства, наявність «усталених відносин, що притаманні подружжю»; б) важко підтвердити момент, з якого почалися фактичні шлюбні відносини (адже немає Свідоцтва про шлюб); в) необхідно переконати суд у тому, що майно є спільним (найчастіше майно, придбане співмешканцями за спільні кошти, оформляється на когось одного з них або не оформляється взагалі); г) відносно дітей, народжених у співмешканстві, необхідно встановлювати факт батьківства (без цього неможливо стягнути аліменти).

IV

Подружжя має не лише права, а й обов'язки: а) майнові (у сфері власності на майно або користування майном, у сфері взаємного утримання); б) особисті немайнові (див. рис. 1, 2).

V

Згідно із законодавством сім'я є природним середовищем для всебічного розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього (ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства»). Для регулювання цих відносин встановлюються взаємні **права та обов'язки батьків і дітей** (у 2 сферах – майновій та особистій немайновій). Див. рис. 3, 4.

VI

Чинне законодавство передбачає не лише права дитини, що забезпечують її життєдіяльність, а й права щодо **урахування думки дитини**. Зокрема, дитина має право бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї; право на урахування її інтересів при управлінні батьками/опікуном її майном. Крім того, дитина дає згоду на зміну свого прізвища і по-батькові, на визначення батьками свого місця проживання, на надання собі медичної допомоги, на набуття і вихід з громадянства, на своє влаштування до сім'ї (це стосується дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування), на запис усиновлювача своїми матір'ю чи батьком.

Детальніше про це можна подивитися у ст.ст. 148, 149, 160, 161, 171, 177, 218, 229, 237, 253, 256-3, 256-7 СК України, ст.ст. 72, 284 Цивільного кодексу України, ст. 44 Основ законодавства України про охорону здоров'я, ст.ст. 16, 18 Закону України «Про громадянство України».

VII

За законодавством батьки (усиновлювачі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки) є **законними представниками** дитини. Вони представляють інтереси дитини та вживають заходів на **захист** цих інтересів (див. рис. 5).

VIII

Батьківські обов'язки повинні виконуватися свідомо, без примусу чи погрози застосування відповідальності. Разом із тим, законодавство містить **юридичні гарантії виконання зобов'язань батьків**.

По-перше, це спеціальні юридичні документи. За їх допомогою права дитини забезпечуються: а) добровільно самими батьками – у шлюбному договорі або у договорі про забезпечення інтересів дітей (у них можна визначити умови проживання і утримання дітей, участь у їх вихованні тощо). Такі договори укладаються у письмовій нотаріальній формі; б) примусово – за рішенням органу опіки та піклування або суду (якщо батьки не можуть домовитися про утримання, виховання і проживання дитини).

Слід пам'ятати, що утримання дитини включає не лише аліменти, а й участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

По-друге, невиконання (неналежне виконання) батьками своїх обов'язків може потягти за собою юридичну відповідальність або інші несприятливі юридичні наслідки: а) кримінальну відповідальність; б) адміністративну відповідальність; в) позбавлення судом батьківських прав (ст. 164 СК України); г) відібрання дитини від батьків (без позбавлення батьківських прав) за рішенням суду, органу опіки та піклування або прокурора (ст. 170 СК України).

Це може бути цікавим

Вислови видатних людей та приказки про виховання дітей

Діти мають виховуватися не для теперішнього, а для майбутнього, можливо кращого стану роду людського (І. Кант).

Ставлення до дітей – міра духовної гідності людини (Я. Бріль).

Дитина, яка зазнає менше образ, виростає людиною, яка більше усвідомлює свою гідність (Ф. Енгельс).

Дітям більше потрібен приклад для наслідування, ніж критика (Ж. Жубер).

Звички батьків, і погані, і добрі, перетворюються у вади дітей (Демокрит).

Нащо ліпший клад, коли в дітках лад (народна мудрість).

Не доспи, не доїж, а дитину потіш (народна мудрість).

Не той батько, хто зродив, а той, хто до ума довів (народна мудрість).

Умієш дітей родити – умій же їх навчити (народна мудрість).

Як не навчиш дитину в пелюшках, то не навчиш і в подушках (народна мудрість).

Шлюбний вік у зарубіжних країнах

У більшості країн шлюбний вік визначається у 18 років, хоча шлюбний вік може коливатися залежно від особливостей кожної окремої

країни, а крім того шлюбний вік для жінок зазвичай нижче від чоловіків. У *Франції* для чоловіків – 18, для жінок – 15 років. В *Англії* 16 років за згодою батьків і 18 без неї. У *ФРН* – 18 років. В *Японії* для чоловіків – 18, для жінок – 16 років. В *Італії* для чоловіків – 16 років, для жінок – 14. В *Іспанії* для чоловіків – 14 років, для жінок – 12 років. У *США* в різних штатах шлюбний вік може бути для чоловіків – від 15 до 21 року, для жінок – від 14 до 18 років. У *країнах Латинської Америки* для чоловіків – 16–18 років, для жінок 14–15 років. У *Колумбії та Еквадорі* для чоловіків – 14 років, для жінок – 12 років. У *Ємені* здатність вступу до шлюбу визначається у кожному конкретному випадку окремо, причому якщо юнак досяг 10 років, а дівчина – 9, і заявили про те, що досягли статевої зрілості, – вони мають право вступити до шлюбу. Найчастіше для шлюбів неповнолітніх необхідно отримати згоду осіб, які здійснюють батьківську владу, опіку тощо.

Цікаві закони про права та обов'язки подружжя в зарубіжних країнах

У Мексиці чоловікам заборонено прив'язувати тещу до рельсів.

У Бельгії чоловікові заборонено робити пропозицію мертвій дівчині.

В Африці чоловікам заборонено відкушувати вуха дружинам.

У Норвегії жінки можуть носити вставні зуби тільки з письмового дозволу чоловіка.

В Африці жінкам забороняється виходити заміж за шимпанзе.

У Гонконгу дружина, якій зрадив чоловік, може вбити його, але за однієї умови – розправу вона повинна здійснити голими руками, без зброї.

У Бельгії жінка має право зрадити чоловіка, якщо він назвав її матір змією.

У Лондоні діє заборона на побиття дружин після 21.00.

У Китаї молодята при сварці мають право наносити одне одному не більше 16 ударів на хвилину.

У Флориді незаміжнім жінкам заборонено стрибати з парашутом у неділю.

У Колорадо чоловік не має права цілувати сплячу жінку.

Давайте поміркуємо

1. Чому держава надає великого значення документальному оформленню шлюбних і сімейних відносин?

2. Якими є причини поширення у суспільстві спільного проживання чоловіків і жінок без укладання шлюбу? Якими є наслідки такого явища для суспільства, сім'ї та конкретної людини?

3. Що вимагається для укладання шлюбу? Як орган РАЦСу перевіряє наявність таких умов? _____

4. Проаналізуйте права та обов'язки подружжя (рис. 1, 2). Які з них свідчать про:

а) рівність подружжя у шлюбі _____

б) збереження певної автономії особи у шлюбі (відносно особистої свободи, майна та ін.) _____

в) особливе піклування за певних обставин _____

г) моральні основи подружніх відносин _____

5. Проаналізуйте обов'язки батьків відносно дітей (рис. 3, 4). Які цілі переслідує законодавець, встановлюючи саме такі обов'язки батьків?

6. Які норми чинного Сімейного кодексу України видаються Вам неефективними, зайвими або застарілими? Які норми Ви б запропонували включити до тексту Сімейного кодексу України? _____

Практикум

1. Складіть проект заяви про реєстрацію шлюбу (зразок див. у режимі доступу : <http://www.minjust.gov.ua/9809>).

2. Дайте правову оцінку ситуації:

Батько Ірини звернувся до суду з проханням визнати шлюб його дочки фіктивним, оскільки на момент укладання шлюбу вона перебувала у стані наркотичного сп'яніння і шлюб був зареєстрований за її відсутності. Суд установив, що Ірина 1985 р.н., не працює, має дочку 4-х років, регулярно вживає наркотичні речовини, неодноразово проходила лікування у наркодиспансері. Яким може бути рішення суду? Як захистити інтереси дитини в цій ситуації? Відповідь обґрунтуйте з посиланням на норми Сімейного кодексу України.

3. Дайте правову оцінку ситуації:

Тетяна та Юрій збираються одружитися. Мати Тетяни є двоюрідною сестрою батькові Юрія. Мати Юрія є рідною сестрою чоловіка матері Тетяни, який є батьком її другої дитини. У державному органі РАЦСу хлопцеві та дівчині заявили, що вони не мають права одружуватися, оскільки є родичами. Чи правильно вчинили працівники державного органу РАЦСу? Обґрунтуйте свою відповідь із посиланням на норми Сімейного кодексу України.

4. Ознайомтеся з текстом «Шлюбний вік у зарубіжних країнах» (у рубриці «Це може бути цікавим»). Визначте тенденції встановлення шлюбного віку в різних країнах. Чим це можна пояснити? Порівняйте регулювання шлюбного віку за кордоном та в Україні.

5. На підставі ст.ст. 164–168 СК України з’ясуйте, за що можуть позбавити батьківських прав і якими можуть бути подальші наслідки для таких батьків і дитини.

6. За ст. 182 СК України з’ясуйте мінімальний розмір аліментів на одну дитину. Визначте його у гривневому еквіваленті (на 1 січня поточного року).

7. На підставі норм *КК України* з’ясуйте, за що батьки можуть понести кримінальну відповідальність

ст. 135 _____

ст. 136 _____

ст. 164 _____

ст. 166 _____

ст. 315 _____

ст. 323 _____

ст. 324 _____

На підставі норм Кодексу України про адміністративні правопорушення з’ясуйте, за що батьки можуть понести адміністративну відповідальність

ст. 173-2 _____

ст. 180 _____

Перевір себе

1. Визначте, у яких випадках йдеться про сім'ю (у правовому значенні цього терміна – ст. 5 Сімейного кодексу України): а) жінка народила дитину та проживає з нею разом; б) повнолітня дівчина живе одна, окремо від своїх батьків; в) жінка народила дитину і відмовилася від неї у пологовому будинку; г) подружжя проживає у різних містах через специфіку їх роботи; д) чоловік і жінка проживають разом без офіційної реєстрації шлюбу, мають спільний бюджет; е) одностатеві співмешканці проживають разом і ведуть спільне господарство; є) студенти живуть в одній кімнаті гуртожитку.

2. Згода батьків необхідна для працевлаштування неповнолітнього у віці: а) 14 років; б) 15 років; в) 16 років; г) 18 років.

3. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: а) засуджені за вчинення будь-якого злочину; б) є непрацездатними; в) не забрали дитину з пологового будинку; г) жорстоко поводяться з дитиною.

4. Заява про реєстрацію шлюбу подається чоловіком та жінкою до: а) будь-якого органу РАЦСу за їх вибором; б) органу РАЦСу за місцем проживання одного з них; в) органу РАЦСу за місцем проживання батьків будь-кого з них; г) органу РАЦСу за місцем проживання майбутнього чоловіка.

5. Шлюбний вік може бути знижений за рішенням: а) суду; б) органу РАЦСу; в) органу опіки та піклування; г) виконкому місцевої ради.

6. Загальний строк реєстрації шлюбу: а) протягом 1 місяця з дня подання заяви; б) після спливу 1 місяця з дня подання заяви; в) протягом 3 місяців після подання заяви; г) у день подання заяви.

7. Особа вважається дитиною до досягнення: а) 18 років; б) 14 років; в) 16 років; г) 21 року.

8. Які юридичні гарантії дає шлюб? Які юридичні проблеми можуть виникнути у співмешканців?

9. Назвіть способи захисту батьками інтересів дитини.

10. Наведіть приклади взаємних прав і обов'язків подружжя, а також батьків і дітей.

Моє ціннісне портфоліо

Поради моїх батьків _____

Мої роздуми _____

Додатки

Табл. 1. Юридичне значення і переваги шлюбу

<i>Законодавчі положення</i>	<i>Нормативний акт</i>
ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ЗАРЕЄСТРОВАНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН	
1) шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя	ст. 21 СК України
2) державна реєстрація факту укладання та розірвання шлюбу, що підтверджується відповідним Свідоцтвом	ст.ст. 27, 115 СК України
3) вимога про те, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі	ст. 25 СК України
4) обов'язок органу РАЦСу – ознайомити наречених з їх правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу	ст. 29 СК України
5) обов'язок наречених повідомити один одного про стан свого здоров'я і зобов'язання держави створити умови для медичного обстеження наречених	ст. 30 СК України
6) установлення мінімального віку укладання шлюбу	ст. 22 СК України
7) заборона укладання шлюбу між кровними родичами	ст. 26 СК України
8) надання подружжю або нареченим додаткового способу врегулювання їх відносин через шлюбний договір	ст. 92 СК України

9) презумпція того, що дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя	ст. 122 СК України
10) презумпція того, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав з поважної причини самостійного заробітку, доходу	ст. 60 СК України
11) можливість переведення майна із особистої приватної власності одного з подружжя у спільну сумісну власність – коли таке майно за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя	ст. 62 СК України
12) віднесення того з подружжя, який пережив померлого, до спадкоємців першої черги	ст. 1261 ЦК України
13) надання пільг другому з подружжя в певних випадках: дружині (чоловікові) громадянина, який постраждав унаслідок Чорнобильської катастрофи; вдові (вдівцю) загиблого або померлого військовослужбовця; дружині (чоловікові) військовослужбовця, який пропав безвісти; дружині учасника війни	ст. 20 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», ст. 18 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ст. 77 Закону України «Про пенсійне забезпечення»
14) обов'язок особи, яка відмовилася від шлюбу, відшкодувати другій стороні витрати, що були нею понесені у зв'язку з підготовкою до реєстрації шлюбу та весілля	ст. 31 СК України
ЮРИДИЧНІ ПИТАННЯ, що ЗАЛЕЖАТЬ ВІД ШЛЮБУ	
1) у разі реєстрації шлюбу неповнолітньої особи нею набувається повна цивільна дієздатність	ст. 34 ЦК України
2) у разі реєстрації шлюбу неповнолітньої особи припиняється встановлене відносно неї піклування	ст. 77 ЦК України
3) у разі реєстрації, розірвання шлюбу або визнання його недійсним може бути змінене прізвище особи	ст.ст. 35, 113, 295 СК України
4) чоловік, дружина не несуть відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо другого з подружжя	ст. 63 Конституції України
5) у разі смерті другого з подружжя може виникати право на пенсію в разі втрати годувальника	ст. 37 Закону України « Про пенсійне забезпечення »
6) взяття гомотрансплантата в живого донора допускається у випадках, коли реципієнт і донор перебувають у шлюбі або є близькими родичами	ст. 12 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»

СПРОЩЕНІСТЬ ОКРЕМИХ ПРОЦЕДУР	
1) за наявності поважних причин дозволяється реєстрація шлюбу в день подання заяви або будь-який інший день за бажанням наречених протягом 1-го місяця	ст. 32 СК України
2) якщо наречені не можуть із поважних причин прибути до державного органу РАЦСу, за їх заявою реєстрація шлюбу може відбутися за місцем їх проживання, за місцем надання стаціонарної медичної допомоги або в іншому місці	ст. 33 СК України
3) якщо жінка і (або) чоловік не можуть через поважні причини особисто подати заяву про реєстрацію шлюбу до органу державної реєстрації актів цивільного стану, таку заяву, нотаріально засвідчену, можуть подати їх представники	ст. 28 СК України
4) за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання в разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно	ст.ст. 119, 120 СК України
5) небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини, відмова дружини від народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу	ст.ст. 49, 50 СК України
6) подружжя, яке не має дітей, має право подати заяву про розірвання шлюбу до органу РАЦСу	ст. 106 СК України
7) орган РАЦСу розриває шлюб за заявою одного із подружжя, якщо другий із подружжя визнаний безвісно відсутнім або визнаний недієздатним	ст. 107 СК України
8) шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнового спору	ст.ст. 106, 107 СК України

Сходінка 4

Сімейні цінності в сучасному світі. Особливості української сім'ї

Словник: сімейні цінності, традиції та звичаї, мораль, моральні взаємини, ціннісні взаємини, відповідальність, совість.

Етика (від грец. *ethika* – звичка, звичай) – наука, що вивчає основи моралі, її природу, структуру, походження і розвиток моральних норм, досліджує моральні категорії, у яких втілені моральні принципи, норми та правила поведінки.

Мораль – система ідей, принципів, законів, норм, правил поведінки та діяльності, що регулюють стосунки між людьми в будь-яких ситуаціях на засадах гуманізму та демократизму.

Моральні норми – вимоги, що визначають обов'язки людини щодо навколишнього світу, інших людей, самого себе і дають можливість оцінювати та контролювати свою поведінку, уникати докорів сумління і мук совісті.

Моральні переконання – узагальнені моральні принципи та норми, що пройшли гарт пережитих почуттів і набули якостей особистісного смислу.

Моральні почуття – стійкі переживання різноманітних найтонших відтінків, які мають особистісний смисл і слугують основою для вольових реакцій у найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Моральний ідеал – взірєць моральної досконалості, який часто слугує людині для визначення власної самоцінності й стимулює до самопізнання та саморозвитку. Є орієнтиром виховного процесу.

Моральна спрямованість – стійка внутрішня позиція особистості, сформована на світоглядній основі та вмотивована моральними переконаннями. Має визначальний вплив на поведінку людини в різних умовах та ситуаціях.

Моральна культура особистості – духовне надбання особистості, сформоване на основі прийняття нею суспільно визнаних моральних норм, принципів, моральних ідеалів, засвоєння їх як звичних форм особистої поведінки.

Традиція (від лат. *traditio* – передача, оповідання, переказ) – це те, що передається від покоління до покоління як загальноприйняте, загальнообов'язкове, перевірене минулим досвідом, визнане необхідним для забезпечення подальшого існування й розвитку індивіда, колективу, держави, суспільства.

Система цінностей – норми, що склалися в суспільстві. Різниця між цінностями й нормами полягає в тому, що цінності – це абстрактні, загальні поняття, у той час як норми – це правила або керівні принципи поведінки для людей у ситуаціях визначеного характеру.

Корисні навички (чому я навчуся...):

- розуміти поняття «моралі», «етики», «моральних норм» і «системи цінностей»;
- визначати та аналізувати цінності сучасної української сім'ї;
- розуміти моральні основи української сім'ї;
- визначати та аналізувати правила поведінки та спілкування в моральних сімейних відносинах.

Тези для запам'ятовування

Які сімейні цінності притаманні сучасній українській сім'ї?

- **Спілкування.** Для будь-якої людини важливе спілкування, йому необхідно ділитися інформацією, висловлювати власну думку, отримувати поради та рекомендації. Часто в сім'ях не побудована

нормальна система спілкування, і всі свої радості та тривоги ми несемо друзям. Коли ж у родині є довірливі відносини, тоді сварок менше, адже багато питань вирішуються, варто членам сісти «за стіл переговорів».

- **Повага.** Якщо члени сім'ї не поважають один одного, не цікавляться думкою один одного, то й адекватне спілкування між ними неможливе. Важливо не плутати повагу і страх, діти повинні поважати батьків, а не боятися їх. Повага виражається в готовності прийняти почуття, потреби і думки іншої людини, не нав'язувати йому власну точку зору, а постаратися зрозуміти його.
- **Почуття значущості** для своєї сім'ї. Повертаючись додому, ми хочемо бачити радість в очах близьких, нам потрібно відчувати їх любов, знати, що вона не залежить від досягнень і перемог. Хочеться вірити, що у вільний час кожен член сім'ї знайде хвилинку для іншого, а не піде з головою у свої проблеми. Будинок – фортеця, а сім'я – тиха гавань, напевно, цього хочеться кожній людині.
- **Уміння прощати.** Ніхто з нас не досконалий і сім'я – це останнє місце, де нам хотілося б чути докори і критику на свою адресу. А тому потрібно навчитися прощати помилки інших і не повторювати свої власні.
- **Традиції.** У когось традиція збиратися всією сім'єю на 9 травня в бабусі-ветерана ВВВ, хтось по суботах дивиться фільми, зібравшись у залі біля телевізора, а хтось кожен місяць всією сім'єю вибирається за місто (в боулінг, аквапарк). У кожної родини традиція своя, але її наявність є об'єднувальним чинником і робить сім'ю унікальною.
- **Відповідальність.** Це почуття притаманне всім людям, дітям ми намагаємося прищепити його якомога раніше. Але має бути присутня відповідальність не тільки за робочі моменти, а й перед сім'єю, адже все, що ми робимо, – це заради сім'ї, і всі її члени повинні знати це.

Українці протягом століть дотримувалися християнських норм життя і завжди були релігійними, що дало їм змогу створити високу духовну культуру. Духовність кожної дитини, її людяність починається з рідної домівки, світу домашнього вогнища, матеріної колискової пісні, бабусиних казок та пахучого хліба серед вишневого саду, батьківського надійного плеча та дідусевих порад, вірних друзів з їх гумором, іграми та забавами. Споконвіку в основі української сім'ї були взаємоповага, підтримка, взаєморозуміння. Шлюби укладалися один раз і на все життя.

Морально-етичні установки мають абсолютний характер, універсальне значення і виступають основними категоріями духовності. До моральних цінностей відносяться нормативні, такі, як добро і зло,

справедливість, прекрасне й потворне, про призначення людини, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності тощо. Вони лежать в основі всіх вчинків, діяльності людини, мають моральну значущість і впливають на загальне суспільне життя.

Моральні цінності уявлення, установки та аксіоми є продуктом нашої історії та культури. Зародившись у I ст. нашої ери в Палестині в контексті розвитку християнства, вони пройшли разом із людством багатовікову еволюцію. Починаючи з перших релігійних книг – «Нового Завіту», «Біблії», відбувалося становлення основоположних християнських цінностей – загальних чеснот: розсудливість, поміркованість, справедливість, стійкість (чесність, правдивість, вірність слову) теологічних чеснот: віра, надія, любов (милосердя). Сталими моральними взірцями, своєрідними канонами є також «Десять Заповідей Божих».

Це може бути цікавим!

На першому місці в українців стоїть сім'я (так відповіли 90 % жінок і 80 % чоловіків) та діти (відповідно 80 % і 60 %), при чому для чоловіків ці цінності є менш важливими: 60 % чоловіків віддають перевагу роботі, жінок-кар'єристок в Україні – 50 %. Серед інших цінностей, що сповідують українці – друзі, релігія, хобі, політика та дозвілля (*дослідження «Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації населення України», проведене Інститутом демографії та соціальних досліджень, Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка. Першочергове завдання дослідження – визначити основні цінності сучасної родини. Опитані 3 200 респондентів у всіх регіонах України віком від 15 до 50 років*).

В Україні кількість шлюбів у 2–3 рази перевищує кількість розлучень. Так, у 2011 році було зареєстровано 321 992 шлюби та 166 836 розлучень.

Сьогодні із 13,5 млн. сімей у нашій державі 20 % – неповні, а 70 % із них (якщо взято шлюб до 25 років) потім розпадаються. Загалом же в Україні розпадається кожна друга сім'я. 103 тис. дітей ростуть без батьків, а 170 тис. сімей – кризові. У нас – 11 колоній для неповнолітніх, у яких перебувають, за скромними офіційними даними, 3 тис. дітей. Україна займає перше місце в Європі по ВІЛ-захворюванню. З іншого ж боку, 20 % наших сімей – бездітні.

- «Усе, чим людина, як людина, може і мусить бути, виражене цілком у Божественному вченні, і вихованню залишається лише попереду усього і в основу усього укоренити вічні істини християнства»(К. Д. Ушинський).

- «Дві речі наповнюють душу завжди новим і все сильнішим здивуванням та благоговінням, чим частіше і довше ми роздумуємо про них, – це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені» (І. Кант).
- «Яка хата, такий тин, який батько, такий син» (народна мудрість).
- «Якщо ви породили дитину – це значить на багато років уперед ви віддали їй все напруження своєї думки, всю свою увагу і всю свою волю. Ви повинні бути ще й організатором свого власного життя, бо поза вашою діяльністю як громадянина, поза вашим самопочуттям як особи – не може існувати і вихователь» (А. Макаренко).
- «Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, виховує дитину кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету, – у тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі або хвастливі, або ви пиячите, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не треба думати про виховання: ви вже виховуєте своїх дітей і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради й методи вам не допоможуть» (А. Макаренко).

Давайте поміркуємо!

- Які сімейні цінності притаманні сучасній українській сім'ї?
- Які риси християнської моралі? Як Ви розумієте кожен з них.
- Складіть Кодекс сімейних цінностей;
- Як Ви розумієте вислів «Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, виховує дитину кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома»?

Практикум

МЕТОДИКА «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ»

(М. Рокіч)

Найбільш розповсюдженою в даний час є методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей.

Розрізняємо два класи цінностей: *термінальні* – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї

прагнути; *інструментальні* – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Інструкція. «Зараз Вам буде пред'явлений набір із 18 карток із позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх в порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і вибравши ту, котра для Вас є найбільш значимою, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу по значимості цінність і помістіть її слідом за першою. Потім проробіть те ж саме з усіма картками, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце. Працюйте не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинний відбивати Вашу щирі позицію».

Примітка: після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на такі питання:

У якому порядку й у якому ступені (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?

Як би Ви розташували ці цінності, якби стали таким, яким мріяли?

Як, на Ваш погляд, це зробила б людина, досконала у всіх відносинах?

Як зробили б це, на Вашу думку, більшість людей?

Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?

Як це зробили б Ви через 5 або 10 років?

Як ранжували б картки близькі Вам люди?

Аналізуючи ієрархію цінностей, варто звернути увагу на їхнє угруповання випробуванням у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються «конкретні» і «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т.д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні й конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших тощо. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування.

Список А (термінальні цінності)

1. Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя).
2. Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом).
3. Здоров'я (фізичне і психічне).
4. Цікава робота.
5. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві).

6. Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною).
7. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних утруднень).
8. Наявність гарних і вірних друзів.
9. Суспільне визнання (повага навколишніх, колективу, товаришів по роботі).
10. Пізнання (можливість розширення свого утворення, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток).
11. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей).
12. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалювання).
13. Розваги (приємний, необтяжливий плин часу, відсутність обов'язків).
14. Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках).
15. Щасливе сімейне життя.
16. Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, усього народу, людства в цілому).
17. Творчість (можливість творчої діяльності).
18. Упевненість у собі (внутрішня гармонія, воля від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності)

1. Акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах.
2. Вихованість (гарні манери).
3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання).
4. Життєрадісність (почуття гумору).
5. Ретельність (дисциплінованість).
6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).
7. Непримиренність до недоліків у собі й інших.
8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура).
9. Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримувати слова).
10. Раціоналізм (вміння реалістично і логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення).
11. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).
12. Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.
13. Тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами).
14. Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омани).
15. Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички).
16. Чесність (правдивість, щирість).
17. Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі).

18. Чуйність (дбайливість).

Моє ціннісне портфоліо

Поради моїх батьків _____

Мої роздуми _____

Сходінка 5

Родинні цінності та традиції. Сімейне дозвілля

Словник

«родинні та сімейні традиції»,
«сімейне дозвілля»

Словник синонімів української мови: родина – група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, сім'я, сімейство, застаріле – челядь, діалектичне – посімейство, розмовне – хата, домашні (така група людей, котра перебуває в одному приміщенні).

В. Даль тлумачить сімейство як сукупність близьких родичів, котрі разом проживають батьки з дітьми. Одружений син чи заміжня донька, які проживають окремо, складають вже окрему сім'ю.

Родинно-сімейна енциклопедія: родина – спільнота людей, об'єднаних на основі шлюбних і кровних зв'язків, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, ведуть спільне господарство і між якими встановлюються багатосторонні стосунки: між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами й іншими родичами.

Аналіз різних тлумачень слова *родина* дає можливість визначити значення, що характерні лише для родини. Далекі й близькі родичі по батьковій і материній стороні об'єднані на основі шлюбних і кровних зв'язків і знаються впродовж багатьох поколінь.

Поняття «*рід*» філософсько-соціологічна література визначає як групу кровних родичів, котрі ведуть своє походження за однією лінією (материнською чи батьківською), усвідомлюють себе нащадками загального предка (міфічного чи реального), мають загальне родове ім'я. «Вести рід» (початок) означає «бути нащадком кого-небудь, походити від когось».

Традиція (від лат. *traditio* – передача, оповідання, переказ) – це те, що передається від покоління до покоління як загальноприйняте, загальнообов'язкове, перевірене минулим досвідом, визнане необхідним для забезпечення подальшого існування й розвитку індивіда, колективу, держави, суспільства.

Корисні навички (чому я навчуся...)

Буду знати:

- зміст понять «родинні та сімейні традиції», «сімейне дозвілля»;
- вплив родинних традицій на виховання дитини;
- види сімейних традицій;
- значення праці та відпочинку для життєдіяльності родини;
- форми дозвілєвої діяльності сім'ї та види відпочинку;

Тези для запам'ятовування

Традиції – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в єдиний народ, єдину націю, підтримуючи її цілісність та зв'язок між

поколіннями. Народні традиції охоплюють усі сфери людського життя, регулюючи сімейні та суспільні відносини.

Мета традицій полягає в тому, щоб закріплювати й відтворювати в нових поколіннях усталені способи життєдіяльності, типи мислення й поведінки. Форми реалізації традицій різноманітні, але основними з них є звичай, свято й обряд.

Звичай – загальноприйнята норма поведінки: те що стало звичним, засвоєним, визнаним, що ввійшло в ужиток. Слово «звичай» походить від дієслова звикнути, тобто привчитися до чогось, узяти щось за звичку. Соціальна роль звичаю – служити засобом збереження та передачі досвіду, регламентації й контролю поведінки індивідів, зміцнення їх зв'язку з тією нацією, суспільством, до яких вони належать.

Обряд – це особлива колективна символічна дія, яка призначена для того, щоб наочно-образними засобами оформити й відзначити важливі події суспільного й особистого життя. Відмінною особливістю обряду є його символічність, умовність, образність. Характерним для обряду є художнє оформлення всього його комплексу. Український термін «обряд» походить від слова обряджати, що значить приводити до належного вигляду, упорядкувати, прикрасити, прибрати, зробити красивим, ошатним. За винятком похоронних і поминальних, усі обряди є радісними й святковими подіями. Але, якщо в обряді головним є особлива символічна дія, то у святі – безпосередній вираз почуттів, настроїв, переживань у зв'язку з пам'ятними подіями в житті суспільства, колективу, сім'ї, особи. Свята й обряди були і є відносно самостійними явищами культури, засобами передачі досвіду від покоління до покоління.

Роль традицій у розвитку людства можна порівняти з роллю пам'яті в розвитку окремої людини. Основна функція пам'яті полягає в збереженні набутого досвіду. Отже, це функція консервативна. Проте, якби людина не володіла пам'яттю, якби вона не зберігала попередніх вражень, уявлень і думок, вона не тільки не рухалась би вперед, а взагалі не могла б існувати, бо тільки попередній досвід дає їй можливість з успіхом пристосуватись до умов життя й боротись за своє існування. Таке ж саме значення це має в розвитку людства й окремих націй. Поступ можливий лише тому, що молодші покоління отримують від старших певні здобутки культури. Через це молодшим поколінням не треба започатковувати культурний рух: їм залишається продовжувати і вдосконалювати те, що вже здобули предки. Націю звичайно визначають як цілісність поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Таку цілісність підтримують передусім традиції. Завдяки їм зберігається все те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів. Отже, відмовлення від національних традицій рівнозначне

відмові від своєї національності. Тому, поки нація дотримується своїх традицій, можна сказати, що вона справді існує.

Це може бути цікавим

Різниця у значеннях сім'ї та родини полягає в тому, що сім'я зосереджується в трикутнику батько – мати – дитина, що символізує Трійцю, а родина охоплює сім'ї родичів і може символізувати Дім, наповнений родичами, рідними, що поруч і далеко, померлими і ще ненародженими; у своїй домівці, рідній стороні, на землі й у космосі. Згідно з давньою традицією наші предки вимірювали час від семи днів до семи поколінь. Сім'я розглядається також як уособлення семи поколінь Роду. В українській традиції генеалогія ведеться за чоловічою лінією (зберігається прізвище).

Родинні традиції очима українських письменників:

Кіноповість О. Довженка «Україна в огні» розпочинається зворушливою картиною: «У садочку біля чистої хатини, серед квітів, бджіл, дітвори та домашнього птаства, за столом у тихий літній день сиділа... родина... Лавріна Запорожця і тихо співала «Ой піду я до роду гуляти».

Сім'я – першооснова будь-якого суспільства, тому все добре і погане йде саме від неї. Здавна в нашого народу виробилися певні традиції, існувала навіть родинна педагогіка, яку відобразили у своїх творах багато українських письменників.

Найперша традиція – це виховання дітей працею. Остап Вишня згадував, що вік дітей визначали раніше не за роками, а за тим, що вони вміли робити чи яку роботу їм уже можна було доручати: пасти гусей, корів, коней, жати чи в'язати.

Друга важлива традиція – виховання поваги до батька, матері, старших. Діти називали батьків на Ви і вживали цю форму навіть не за їхньої присутності.

Малий Сашко із кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка усвідомив свої «гріхи» й вирішив «творити добрі діла»: «Піду на вулицю шанувати великих людей. Дід казав, що за це прощається багато великих гріхів на тім світі. Піду знімати перед ними шапку й казати «здрасуйте».

Третя – дотримання чесності та порядності в громадському й особистому житті. Завжди була пересторога: «Не зганьби своє ім'я», «Подумай, що люди скажуть».

Багато письменників, зокрема М. Рильський, відзначають також велику роль народної пісні – «Пісня і праця» – великі дві сім'ї.

Найбільше обрядів і традицій пов'язано з народно-релігійними святами й хліборобським календарем.

У романі І. Багряного «Тигролови» показано, як українці, котрі змушені були покинути Батьківщину й оселитися на Далекому Сході, зберігали не лише одяг, рушники, а й спосіб життя, звичаї та традиції, мову, усну народну творчість. На Різдво вся сім'я обов'язково намагалася зібратися вдома, співалися колядки та щедрівки, а на свято Василя ще й посипалося.

У оповіданні Б. Харчука «Новолітування», де йдеться про події часів Другої світової війни, бабуся говорить онукам:

– Як би не було і що б не було, ось вам, хлопці, рукавиця, а в ній пашия: підете завтра новолітувати. І діти пішли, приказуючи, як «наставляла бабуся», «не поминувши жодної хати...» – так велить звичай.

Родинні традиції в сучасній сім'ї показує й О. Коломієць у п'єсі «Дикий Ангел». Батько дбає, насамперед, щоб його діти були працьовитими, уміли чесно заробляти гроші й ощадливо ними розпоряджатися. Йому не байдуже те, що думатимуть люди про його сина, який підписав проект будівництва житлового будинку в несприятливому для цього місці.

Дуже дорожать сімейними традиціями, вірою і в родині Катранників із роману В. Барки «Жовтий князь».

Давайте поміркуємо:

Який вплив на формування особистості мають створення сімейних традицій і організація дозвілля в родині?

Які сімейні традиції є у вашій родині? Розкажіть про них, які чесноти вони виховують?

Практикум.

Пропонуємо проведення практичного заняття за вибором:

Використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології, підготувати фотогалерею (на вибір) «Родина – від батька до сина», «Так ми відпочиваємо!», «А так ми працюємо!».

Підготувати сімейне свято.

Виготовити сімейний альбом.

Моє ціннісне порт фоліо

Поради моїх батьків

Мої роздуми

Сходінка 6

Сімейне виховання

Словник

Авторитет батьків (а.б.) – визнаний вплив батьків на переконання й поведінку дітей, який ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків, довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, до їхніх слів і вчинків. **А.б.** створюється в результаті правильного виховання і здорових стосунків у родині (*Соціолого-педагогічний словник / Уклад.: С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін.; за ред. В. В. Радула. – К., 2004. – С. 5.*).

Сімейне виховання – виховання в сімейному колі, яке є першою школою виховання для більшості людей. Велике значення мають такі чинники, як ставлення та поведінка батьків, емоційна атмосфера та культура сімейного життя, участь у виконанні домашньої праці, співпраця сім'ї зі школою тощо (*Василюк А. Педагогічний словник-лексикон: англ.-укр., укр.-англ. / Алла Василюк; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2004. – С. 47.*);

– одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту. Головне завдання **с.в.** – підготовка дітей до життя в наявних соціальних умовах, набуття ними знань, умінь, навичок, необхідних для нормального формування особистості в умовах родини. (*Соціолого-педагогічний словник / Уклад.: С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін.; За ред. В. В. Радула. – К., 2004. – С. 236.*).

Сімейні цінності – моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків тощо.

Корисні навички (чому я навчуся...).

Буду знати та вміти:

- розкривати основні функції сім'ї та типи сімей;
- пояснювати значущість сім'ї у вихованні дітей;
- розкривати сутність та специфіку сімейного виховання;
- знаходити помилки в сімейному вихованні та знати, як їх виправити.

Тези для запам'ятовування

1. Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей.

2. Головна мета сімейного виховання – сформувати справжню людину, наділену найкращими людськими якостями: високоморальну, здорову тілом і душею, сильну розумом.

3. Батьки повинні привчити дитину проймається душевним станом іншої людини, ставити себе на місце скривдженого і відчувати те, що він повинен відчувати, отже, дати дитині всю розумову можливість бути справедливою.

4. Суб'єктом сім'ї і сімейного виховання є особистість дитини (з моменту народження до досягнення 18-літнього віку).

5. У системі сімейних відносин дитина не тільки відчуває вплив на неї батьків і старших членів сім'ї, але, у свою чергу, також активно впливає на батьків, членів сім'ї, їхній образ життєдіяльності та стиль сімейного виховання.

6. Література – це скарбниця загальнонаціональних надбань, приклад життєвої мудрості, зв'язок минулого, теперішнього і майбутнього, своєрідна чиста душа народу, цілий світ настроїв, роздумів, сподівань та мрій українців.

7. Батьки мають не тільки годувати дитину, захищати її від небезпеки, вони повинні зробити з неї Людину!

8. Українська література – могутній каталізатор, який допомагає якнайшвидше усвідомити учням роль батьківського авторитету, поважне ставлення школярів до родинного вогнища, замислитися читачеві над вихованням у своїх майбутніх сім'ях, зрозуміти життєву мудрість.

9. Проте успіх сімейного виховання залежить від того, наскільки батьки готові до усвідомленого батьківства і материнства, щирі та чесні у своїй любові до дітей.

10. Батьківське ставлення – це особливий феномен, який поєднує емоційні переживання та почуття, пов'язані з дитиною, поведінкові стереотипи, що проявляються у спілкуванні та поводженні з нею, особливості її сприймання та розуміння.

Це може бути цікавим

● Мати – сімейний оберіг

Народ здавна визнає очевидну істину: батьки – головні природні вихователі. Найбільший виховний вплив на дітей має створений батьками уклад, спосіб життя родини, всіх її членів. Вважалося, що народжуючи дитину, мати народжує не лише її тіло, а й душу. Тому в родині існував своєрідний культ матері. Без її благословення не орали землю, не засівали поле, не входили в нову оселю, не вирушали в дорогу. Діти, які виростали

без материнського тепла і ласки, як правило, були зляканими, злостивими, упертими. Матері своєю працею, турботою, умінням, старанням розвивали естетичні смаки дитини. Майже кожна жінка знала десятки колискових пісень. Ще не знаючи слів, дитина вже відчувала ніжність і ласку своєї матері, училася розуміти та сприймати цей світ.

*У тихім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молода
З своїм дитяточком малим,
Буває, іноді дивлюся...
Дивуюсь дивом...
І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим.*

- Коріння української родини сягає в сиву давнину. Адже сім'я з їх побутом, тобто загальним укладом життя, сукупністю виховних звичаїв і традицій, складалася впродовж багатьох століть і зміцнювалася в ході історичного розвитку людства. Найбільш характерною та звичною для українського етносу є велика сім'я, що звалася родом. Це була суспільна група – невелика, але дуже суцільна, злучена кровними зв'язками й спільними інтересами. Згодом рід утратив давню сутність і розпався на малі, самостійні родини. В українській родині завжди панував культ гостинності. У селах і досі живе звичай «шапкування». Зайшов у хату – скинь шапку, посміхнися, привітайся: «Здрастуйте у вашій хаті на хліб-сіль багатій». Ці традиції виховували моральні чесноти: повагу, ввічливість, доброзичливість.

Давайте поміркуємо

- Материнська молитва із дна моря дістає?
- Як досягти успіхів у сімейному вихованні?

Практикум

- Складіть 10 правил окремо для матері й батька, яких, на твій погляд, необхідно дотримуватися в сімейному вихованні.

Гра «Розв'яжіть ситуацію»

Педагогічна ситуація 1.

В. О. Сухомлинський у книзі «Сто порад учителям» писав: «Ми повинні турбуватися, щоб у матері й батька було єдине уявлення про те, кого вони разом із школою виховують, а звідси і про єдність їх вимог, передусім – до самих себе. Добитися того, щоб батько і мати, як вихователі, виступали в єдності – це означає навчити мудрості материнської і батьківської любові, гармонії доброти і суворості, ласки і вимогливості. З великим тактом, не доторкаючись до особистого, часто болісного, ми прагнемо запобігти помилкам батьків у цій найтоншій сфері духовного життя. Там, де немає мудрості батьківської педагогіки, любов матері й батька калічать дітей».

Питання для обговорення

- 1. Чи погоджуєшся ти з даною точкою зору?*
- 2. Як ти думаєш, що таке батьківський обов'язок?*
- 3. Які традиційні взаємини у вашій сім'ї, стосунки між дорослими і дітьми.*

Гра «Визначте, які батьки були в героїв казки»

Мета: закріпити знання різних типів батьківства, учитися на прикладах казкових сюжетів визначати тип спілкування в сім'ї, обґрунтовувати свою думку.

Хід гри. Ведучий роздає кожній групі по смужці, на якій указано певний тип батьківства та пропонує згадати казкові сюжети, у яких домінує саме цей тип спілкування між батьками й дітьми.

Наприклад: Казка «Івасик-Телесик» – люблячі, турботливі, чуйні до потреб дитини. Тип авторитетний.

Тексти для смужок:

Авторитарний тип:

- Цінують покірливість і над усе ставлять власний авторитет.
- Мають тенденції до карально-насиленої дисципліни.
- Обмежують ступінь вибору дітей.

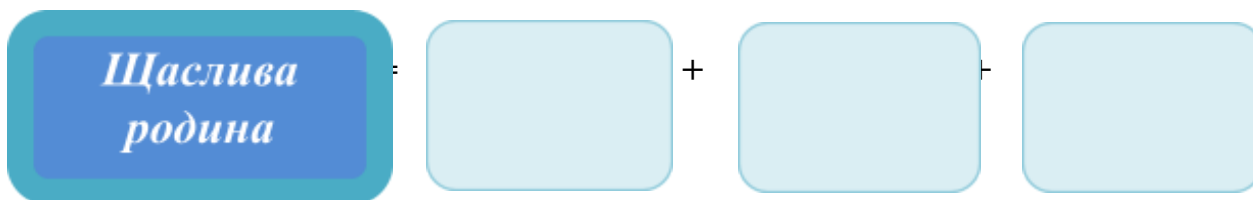
Ліберальний тип:

- Мають незначний контроль над поведінкою дитини, іноді спостерігається повна його відсутність.
- Надають дітям багато волі, завжди беруть до уваги логіку і розсудливість.

Авторитетний тип:

- Батьки прагнуть бути найтурботливішими.
- Чуйними до потреб дитини, більше покладаються на заохочення, ніж покарання.

Створіть формулу щасливої родини

Перевір себе

- **Суть сімейного виховання у:**
 - 1) організації структури сім'ї та життя дитини;
 - 2) організації сім'ї як колективу;
 - 3) авторитеті дорослих членів родини;
 - 4) організації фізичного, морального, трудового, естетичного, інтелектуального виховання дітей;
 - 5) усі відповіді правильні.
- **Сім'єю (або родиною) називають:**

1.	Малу соціальну групу, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, їх дітей (власних або усиновлених), інших осіб, пов'язаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів
2.	Замкнуте об'єднання людей, яке захищає свій внутрішній світ і протистоїть зовнішнім впливам та втручанням
3.	Добровільно об'єднаних спільною метою та спільною діяльністю людей
4.	Малу соціальну групу, у якій вік чоловіка та дружини не перевищує 30 років, які живуть в юридично визнаному чи громадянському шлюбі

Моє ціннісне порт фоліо

- Пам'ятайте, що дитина – це дзеркало життя своїх батьків. Як у краплі води відбивається сонце, так і в дітях відображається духовне багатство мами й тата.

● ЦІННОСТІ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

- Подружня вірність.
- Піклування про дітей.
- Піклування про батьків і старших у сім'ї.
- Пошана до предків, догляд за їхніми могилами.
- Взаємна любов батьків.
- Злагода та довір'я між членами сім'ї.
- Гармонія стосунків поколінь у сім'ї.
- Демократичність відносин, повага до прав дитини і старших.
- Відповідальність за інших членів сім'ї.
- Здоровий спосіб життя, прихильність до спорту.
- Культ праці, дбайливе ставлення до її результатів.
- Дотримання народних звичаїв, збереження традицій.
- Гостинність.

● ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ ДІТЕЙ ДЛЯ БАТЬКІВ

Не чинить несправедливо,
Найменше нас карайте.
Не підганяйте.
Не прискіпуйтеся постійно.
Не смійтеся з нас.
Не примушуйте щось робити.
Хоч іноді визнаєте, що ми праві.
Не вигадуйте власних правил.
Живіть одне з одним у злагоді.
Побільше хваліть нас.

● ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ БАТЬКІВ ДЛЯ ДІТЕЙ

Будь чесним, справедливим, добрим, чемним, вихованим.
Не будь байдужим до чужої проблеми.
Виховуй у собі працелюбність.
Будь розумним, май свою думку.
Не ображай слабшого за себе.
Май повагу до старших.
Будь яскравою індивідуальністю.
Відповідально стався до своїх обов'язків, доручень.
Будь носієм добра в усіх справах.
Май щире серце і відкриту душу.

Сходінка 7.

Сім'я в медіакультурному просторі

Словник:

Медіатехнології – виробництво медіапродукції за допомогою спеціальної медіатехніки (медіазасобів) та спеціальних прийомів.

Медіакультура особистості – здатність людини ефективно взаємодіяти з мас-медіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі: сприймати, аналізувати, оцінювати медіатекст, займатися медіаторчістю і т. ін.

Медіаторчість – 1) продуктивна діяльність створення нових медіазасобів, пристроїв, програм, а також нового медіапродукту/контенту; 2) медіаторчість як творче сприйняття медіапродукції.

Медіатекст – одиниця, елемент, конкретний об'єкт медіапродукції; візуальний медіатекст становить складний візуально-смісловий конструкт; розрізняється за видами (фільм, фотографія, телепрограма) та жанрами.

Медіаімунітет – (лат. *immunitas* – звільнення від чогось) – здатність особистості до опору впливу з боку медіа, звільнення від спрямованого на неї небажаного психологічного тиску; самозахист від навіювання, маніпулювання, психологічного тиску з боку засобів масової комунікації.

Джерело: Практикум «Медіакультура»: Робочий зошит курсу за вибором для учнів 10 класу загальноосвітніх закладів / Найдьорова Л. А., Баршполець О. Т., Голубева О. С. та ін. наук. ред. О. А. Найдьорова, упоряд. Г. В. Мироненко; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2013. – 84 с.

Корисні навички (чого я навчуся):

- шукати кілька джерел інформації та визначати, які джерела найвідповідальніші та найнадійніші для конкретного завдання;
- здійснювати аргументований критичний огляд аудіовізуальної і друкованої інформації;
- орієнтуватися в сучасному медіапросторі, розуміти основні принципи функціонування різних видів масової інформації;
- виявляти маніпулятивний контент медіа, розпізнавати гіперболізовані ознаки медіаповідомлень та пояснювати мету їх демонстрування;

- поєднувати традиційні методи навчання з мультимедійними засобами подачі інформації, використовувати, наприклад, комп'ютерні програми, навчальні ресурси глобальної мережі Інтернет.

Тези для запам'ятовування:

Соціальна інформація – сукупність знань, відомостей, даних, повідомлень про суспільство, природу, навколишній світ, які охоплюють усі галузі людської діяльності та використовуються для спілкування, управління, виробництва, пізнання, наукової та художньої творчості, виховання, освіти тощо.

Основні аспекти інформації: *семантичний* (зміст або значення інформації); *аксіологічний* (цінність інформації); *семіотичний* (місце інформації в певній знаковій системі); *гносеологічний* (інформація як засіб пізнання); *комунікативний* (інформація як засіб зв'язку); *казуальний* (причинно-наслідковий взаємозв'язок змістових сторін інформації); *фізичний* (матеріальне втілення: текст, зображення тощо); *кількісний* (вимірювання інформації) та ін.

Найскладнішим видом інформації, найвищою формою упорядкованого відображення дійсності є *соціальна інформація*. Залежно від сфер суспільної практики соціальна інформація поділяється на підвиди: політична, економічна, естетична, технічна, релігійна тощо.

За рівнем узагальнення соціальна інформація поділяється на два види: *наукову* (узагальнену, осмислену, породжену в процесі наукового пізнання) та *емпіричну* – отримувану із повсякденної практики людей.

За рівнем потреби соціальна інформація поділяється на:

- особисту, що слугує засобом неформальних зв'язків у межах малої групи (сім'я, невеликий учнівський чи виробничий колектив, компанія, гурток тощо) і в основі якої є повідомлення особистісного плану, важливі для родинних, приятельських та інших особистісних зв'язків;
- спеціальну, необхідну для здійснення професійних ролей, тобто переважно ділова та наукова інформація;
- масову, що циркулює в усьому суспільстві й адресується різним верствам населення. Об'єктом її уваги є діяльність різних соціальних структур та окремих індивідів, дії яких впливають на соціальні процеси та мають суспільне значення. Масова інформація передається через засоби масової комунікації (пресу, радіомовлення, телебачення, Інтернет) для широкої аудиторії з метою соціального управління, певного спрямування свідомості, настроїв і дій людських мас.

За критерієм істинності вся інформація, що циркулює в суспільстві, має три різновиди. Перший – *істина* – інформація, яка адекватно (точно,

достеменно, повно) відображує реалії, ні на йоту не спотворюючи сутність явищ, подій, фактів. Другий – *правда* – також достовірне та разом із тим суб'єктивно мотивоване повідомлення комуніканта, яке не суперечить етичним уявленням аудиторії і отримало моральну санкцію, суб'єктивну оцінку суспільства. Істину людина розуміє, у правду вірить. Третій – *брехня* – навмисне, з певною метою спотворена сутність явищ, подій, фактів або чийхось висловлювань.

Маніпулятивні технології в ЗМІ – комплекси продуманих цілеспрямованих прийомів маніпулювання свідомістю в засобах масової комунікації, що використовуються для тиску на емоційний та моральний стан комуніката. Застосовуються авторами медіатекстів.

У широкому вжитку найчастіше поняття «медіатехнології» пов'язане із створенням мультфільмів, анімації, комп'ютерних ігор, озвучування фільмів, відео- монтажем тощо. Однак, медіатехнології стосуються не лише технічного боку виробництва конкретних медіапродуктів, а й прийомів створення різноманітного контенту: його смислового аспекту, візуальної форми.

У процесі формування особистісної візуальної медіакультури нас передусім цікавлять прийоми створення медіаконтенту. Ці прийоми для зручності умовно можна розподілити на: технічні, змістові, психологічні.

Технічні прийоми створення медіатексту обумовлені специфікою його формату. Фотографія, фільм, відео, кліп, анімація тощо мають свої специфічні технічні прийоми створення та візуальної виразності. Є й спільні технічні прийоми майже для всіх візуальних форматів: відбір (нарізка) влучних моментів візуальної фіксації, монтаж елементів, плани, колір або світлотіньова подача тощо. До технічних прийомів також відносяться так звані спецефекти: піротехнічні, каскадерські ефекти, панорамування, ракурси, швидкість зміни планів, ефект присутності й 3-D зокрема тощо. Технічні прийоми підпорядковуються змістовим.

Змістові прийоми передусім стосуються: загальної тематики, жанру, ментальної схеми викладу змісту медіатексту, його смислового наповнення, виразністю візуальних образів.

У свою чергу, технічні й змістові прийоми разом часто-густо застосовуються для втілення спеціальних медіатехнологій – психотехнологій.

Психотехнології або психологічні прийоми в багатьох візуальних медіатекстах передусім спрямовані на: 1) привертання уваги, 2) утримання уваги, 3) ефективний кінцевий психологічний результат – вплив на свідомість, поведінку глядача. Саме тому психологічні прийоми часто називають «ефектами впливу», які застосовуються з різними цілями: комерційними, пропагандистськими, формуванням споживацького, спрощеного ставлення до світу, низько вартісних цінностей тощо.

З метою запобігання навіюванню, маніпуляції, психологічному тиску з боку певних соціальних груп через візуальні медіатексти кожному

необхідно розвивати в собі здатність до критичного мислення й незалежного сприймання візуальної інформації в цілому.

Критичне мислення становить когнітивну аналітико-синтетичну здатність до поетапного аналізу, формування логічно аргументованого судження щодо змісту та форми медіатекстів, а також самостійність, незалежність мислення від існуючих стереотипів. Критичне мислення обумовлює розвиток конструктивного *критичного ставлення*, результатом якого є формування власної позиції особистості щодо будь-яких медіатекстів.

Це може бути цікавим:

Передісторія медіа налічує 4000 років. Історія – біля 500 років.
Нова історія – біля 110 років. Найновіша – біля 40 років.

Писемність – знакова система, призначена для формалізації, фіксації та передачі інформації в часі та просторі. Етапними до створення сучасної писемності були:

- Предметна передача послань (за допомогою набору предметів-символів).
- Піктографія – зображення предметів та живих істот.
- Ідеографія – різносимволі зображення предметів-писемних знаків, прив'язаних до певного смислу.
- Ієрогліфічне письмо на основі типових конструктивних елементів.
- Фоноідеографія – писемні знаки, прив'язані і до смислу, і до звучання.

- Алфавіт – фонетичні писемності, що мають стандартний, так званий алфавітний порядок знаків, що називаються буквами. Вони з'явилися біля 4 000 років до нашої ери. Найдревнішою буквою алфавіту вважається «О», яка не зазнала змін і до сьогодні.

Друкарство. Принцип одержання відбитків письмових знаків за допомогою тиснення був відомий у давньому Єгипті й державах Межиріччя. У Китаї з VI–VIII ст. н.е. способом ксилографії (різьблення по дереву) виготовлялися цілі сторінки текстів. Китаєць Бі Шен у 1041–1049 рр. використовував для друку розбірні літери. Винахідником набірною друку вважається Ван Чжень (1290–1333 рр.).

30 вересня 1452 р. вперше в Європі в друкарні Йоганна Гутенберга вийшла в світ тиражем 180 примірників Біблія. До кінця XV ст. у 246 містах Європи вже існувало біля тисячі друкарень, що випустили близько 40 тис. видань тиражем 12 млн. примірників.

Перша документально підтверджена друкарня в Україні належала львівському міщанинові Степанові Драпану, який у 1460 р. подарував її львівському Онуфрієвському монастиреві. Друга з відомих українських друкарень була заснована у 1573 р. Іваном Федоровим теж у Львові.

До 1600 р. видруковано 6078 назв книг, до 1800 р. – 18 646, до 1900 р. – 158 888; кожні наступні півстоліття виробництво книг зростало на 70 %.

На початку третього тисячоліття книга та комп'ютер залишаються головними джерелами інформації. Адже *«люди перестають мислити, коли перестають читати»* (Дені Дідро).

Газета. У 1538 р. у Венеції почали чеканити монету з низькопробного срібла – *gazetta*. За неї можна було купити примірник рукописного вісника для торгового люду про ціни в різних країнах. Вісники розповсюджувалися в більшості міст Європи. У 1631 р. у Франції починає виходити «Ля газетт» із типовими ознаками цього виду преси. В Україні перший номер газети «Харьковский еженедельник» вийшов 04 травня 1812 р.

Телеграф. Перший електромагнітний телеграф створив у 1832 р. російський учений Павло Львович Шилінг. Свою модель телеграфу й азбуку до нього запропонував у 1836 р. американський винахідник Семюел Фінлі Бріз Морзе. 24 травня 1844 р. була послана перша депеша між Вашингтоном і Балтимором. У 1852 р. побудована лінія електричного телеграфу між Петербургом і Москвою.

Телефон. (Від грецького: *tele* – далеко, *phone* – голос) Патент на винахід електричного телефону отримав у 1876 р. у США професор Александер Грейам Белл. Інший американський винахідник Грей лише на кілька годин запізнився з подачею патенту на подібний пристрій. 06 березня 1873 р. з'явився перший портативний стільниковий телефон – перша «мобілка» (вагою майже 1 кілограм і розміром із цеглину). Сучасні мобільні телефонні системи побудовані за принципами стільників із використанням супутникових систем зв'язку. Мобілки оснащені відеокамерами, Інтернетом, GPS-навігаторами та ще багато чим, що ти знаєш не гірше за нас.

Фотографування. У 1839 р. Луї Жак Манде Дагер повідомив на засіданні Паризької академії наук про новий спосіб отримання зображень, який був названий дагеротипією. У 1841 р. англієць Уільям Генрі Фокс Толбот повідомив про метод калотипії, який ближче до сучасного фотографування. У 1939 р. радянські вчені Семен і Валентин Кірліан виявили потоки електроенергії, що йдуть від живих організмів. Вони сфотографували світлове зображення руки, оточеної ореолом різнокольорового випромінювання. Свій метод вони назвали фотопсихографією, відомий нині в науці як «ефект Кірліан».

У 1975 р. інженер фірми Кодак Стевен Сассон сконструював першу цифрову фотокамеру – пристрій, що використовується для зйомки відео та створення фотознімків, у якому світлочутливим матеріалом є матриця, що складається з окремих пікселів, сигнал із яких подається, обробляється і зберігається в самому апараті у цифровому вигляді. У 1980 р. компанія Sony розробила кольорову відеокамеру. Сучасна відеозаписуюча апаратура має функцію або отримання статистичних знімків, або запису відеозображення та звуку і виводити відеосигнал у телевізійному форматі. З 2002 р. ринок заповнили дешеві цифрові моделі, що витіснили плівкові фотоапарати як клас.

Фонограф – пристрій для механічного запису і відтворення звуку спорудив у 1877 р. американський винахідник Томас Алва Едісон (здійснив понад тисячу різних винаходів). У 30-х роках ХХ ст. на зміну фонографа прийшли грамофон і патефон, витіснені у 50-х рр. електрофоном – попередником нинішнього магнітофона.

Радіо. 07 травня 1895 р. російський фізик О. С. Попов продемонстрував прилад радіозв'язку. За його ініціативи було збудовану першу в Україні радіостанцію і 9 квітня 1902 р. встановлено бездротовий зв'язок між Херсоном і Голою Пристанню.

На Заході винахідником радіо вважається італієць Марконі, який у 1898 р. налагодив радіозв'язок між сушею і кораблем, що прикорився за 19 км. від берега. У 1901 р. сигнали його приладу досягли Північної Америки. А перед цим, у 1900р. Реджинальд Фессенден здійснив першу передачу голосу по радіо. Транзистор, який розпочав епоху портативних радіоприймачів, винайшли у 1948 р. американські фізики Шоклі, Браттейн і Бардін, за що отримали Нобелівську премію. Транзистор розпочав епоху портативних радіоприймачів, що перетворило радіо на динамічний засіб масової комунікації.

У 1924 р. в ефір вийшла перша в Радянському Союзі радіогазета. Переломним між пресою і радіо вважається 1956 рік, коли кількість радіоприймачів на планеті перевищила загальний тираж щоденних газет (257 млн. проти 255 млн.).

Кіно. У 1895 р. французький винахідник Л. Ж. Люм'єр та його брат Огюст створили апарат для зйомок і показу «рухомих фотографій». 25 грудня 1895 р. в Парижі відбувся перший публічний кіносеанс, де брати демонстрували кіносценки «Вихід робітників з фабрики Люм'єр», «Прибуття поїзда» тощо. Звукове кіно бере початок з 1923 року.

Телебачення. Теоретично обґрунтував можливість отримання зображень за допомогою електронної трубки професор Петербурзького технологічного інституту Борис Львович Розинг. 09 травня 1911 р. він продемонстрував перше телевізійне зображення. Перший патент на телевізор отримав у США у 1928 р. його учень Володимир Кузьмич Зворикін, який також заклав основи кольорового телебачення. Того ж року в США надійшла в продаж перша партія телевізорів. Першим у світі телевізійний сигнал надіслав у 1928 р. український винахідник Борис Грабовський, син відомого поета Павла Грабовського. Перші регулярні телевізійні передачі в Радянському Союзі були здійснені в листопаді 1934 р., а у 1936 р. в Лондоні англійською компанією БІ-БІ-СІ. Із 60-х років ХХ ст. і по нині домінуючим засобом масової комунікації є телебачення.

Перший відеоманітофон, створений у США на поч. 50-х рр. ХХ ст., важив 700 кілограмів.

Комп'ютер. Перша універсальна обчислювальна машина ENIAC була створена у 1946 р. Вагою 30 тонн, вона займала 170 кв. м. площі. Дані вводилися в перший комп'ютер за допомогою перфокарт. У 1970 р.

співробітник компанії INTEL Едвард Хофф створив мікропроцесор, на його основі й з'явилися нинішні комп'ютери, здатні розміститися на письмовому столі.

Україна третьою у світі (після США і Великобританії) створила комп'ютер. Всесвітньовідому школу кібернетики та обчислювальної техніки ще у 50-і роки минулого століття заснували українські вчені академіки С. О. Лебедєв та В. М. Глушков, які висунули ряд ідей щодо інформатизації суспільства: розробку державних АСУ (автоматизованих систем управління), впровадження електронних грошей тощо.

Інтернет. З англ. Internetworking – обмін між мережами. З'явився в середині 70-х рр. як реалізація ідеї «комп'ютер-джерело і комп'ютер-адресат можуть спілкуватися» і як результат спроб об'єднати мережу Міністерства оборони США ARPAnet з різними радіо- і супутниковими мережами. Паралельно виникали різні мережі; найбільш важливою була NSFNET – мережа Національного наукового фонду уряду США, що виникла наприкінці 80-х рр. у результаті об'єднання 5 суперкомп'ютерних центрів провідних університетів. Дещо раніше, у 1971 р. Рей Томпінсон започаткував електронну пошту.

У 1989 р. британський учений Тимоті Джон Бернерс-Лі запропонував проект «Всесвітньої павутини» – системи всепланетарного зв'язку між комп'ютерними системами різних країн. У 1993 р. мережа об'єднувала понад 30 млн. користувачів у ста країнах світу.

У грудні 1992 р. Україна отримала домен першого рівня країни – UA. У 2011 р. кількість користувачів, які підключаються до Інтернету хоча б раз в місяць, наблизилася до 13 млн. чол. З них 8,7 млн. заходяться в Інтернеті щоденно.

Давай поміркуємо:

- Ти знаєш можливості користування засобами масової комунікації (ТБ, Інтернетом, мобілками, цифровими камерами та ін..) своїх батьків. Спрогнозуй можливості наступних поколінь:
твоїх майбутніх дітей,
твоїх майбутніх онуків.
- Як ти вважаєш, що може залежати особисто від тебе в рішенні соціальних, економічних, політичних, екологічних проблем в українському суспільстві?
- Що може загрожувати дитині в сучасному медіапросторі? Як батьки можуть уберегти її від небезпеки?

Практикум:

1. Проаналізуйте рекламу соціального, політичного, комерційного змісту, застосовуючи алгоритм дослідження медіа текстів.

- Вид, формат рекламного повідомлення.
- Тема.
- Зміст, смисловий акцент.
- Задіяні медіатехнології.
- Що «чіпляє» особисто мене.
- Висновок, твоя оцінка.

2. Проаналізуй будь-який художній фільм за схемою:

- Визнач вид, формат, тему фільму.
- Визнач ідею, задум фільму, його смисловий акцент.
- Визнач задіяні медіа технології, універсальні мисленнєві дії авторів.
- Визнач недоліки даного візуального медіа тексту.
- Визнач досягнення даного візуального медіа тексту.

Згадай епізод, який тебе найбільше вразив емоційно.

Спробуй пояснити, чим саме зачепив тебе вищезазначений епізод?

Твої оригінальні думки щодо переглянутого, висновок

3. Знайди на сайтах:

<http://stopcensorship.wordpress.com>

<http://www.internews.ua>

<http://www.telekritika.ua>

<http://www.cje.org.ua>

<http://mediaosvita.com.ua>

та навіть просто запитай у Google «Маніпулятивні технології ЗМІ». Підготуй доповідь, виступ на тему «Маніпуляції свідомістю».

Перевір себе:

1. Віртуальний світ Інтернету більш привабливий, ніж дійсність, яка тебе оточує?
2. Чи можеш ти відділити правду від брехні в будь-якому медіа повідомленні?
3. Що нового з'явилося у твоєму досвіді взаємодій з медіа за останній рік?

Моє ціннісне порт фоліо:

Поради моїх батьків

Мої роздуми

Сходінка 8

Психологічний клімат сім'ї

Словник

У науковій літературі синонімами поняття «психологічний клімат сім'ї» є «психологічна атмосфера сім'ї», «емоційний клімат сім'ї», «соціально-психологічний клімат сім'ї». Але всі ці поняття близькі за значенням і стосуються конкретних ознак життєдіяльності сім'ї.

Отже, психологічний клімат сім'ї будемо розуміти як узагальнену, інтегративну характеристику сім'ї, яка відображає міру задоволеності членів родини основними аспектами її функціонування: стилем спілкування, загальним емоційним тоном, стабільністю стосунків між членами родини тощо.

Корисні навички

Учень:

- розуміє суть поняття «психологічний клімат сім'ї», розуміє значення психологічного клімату для нормального функціонування сім'ї;
- знає психологічні розбіжності між чоловіком та жінкою;
- знає правила уважного слухання людини;
- характеризує типи сімейних взаємин.

Тези для запам'ятовування

Кожна сім'я унікальна щодо організації свого життєвого простору, розподілу обов'язків, культури спілкування, виховання дітей, але, попри все це, для створення позитивного клімату кожної сім'ї необхідно, щоб

члени родини ставились один до одного як до найдорожчої цінності, прагнули бути поруч, але, водночас, могли тверезо бачити недоліки один в одному та допомагати їх долати без осуду, принижень, ігнорування, образ.

Ознакою позитивного психологічного клімату в сім'ї є намагання її членів проводити вільний час разом, спілкуватися на теми, що є цікавими і важливими для всіх членів сім'ї, водночас збережена відкритість до спілкування з іншими членами суспільства.

Позитивний психологічний клімат у сім'ї створюється під впливом багатьох факторів:

- потреба мати свою сім'ю;
- узгодження уявлень подружжя та сім'ю;
- спільність батьківських позицій і очікування;
- розуміння себе своїх реакцій, мотивів батьківської та подружньої поведінки.

Доброзичливі, довірчі взаємини, ввічливість, взаємоповага – підґрунтя для виховання гармонійної особистості. Нездатність батьків вибудувати відповідні стосунки і бути таким чином взірцем для наслідування, призводить до появи відхилень особистісному розвитку дитини.

Негативний характер стосунків, що виражається в конфліктній взаємодії подружжя, підвищує рівень психологічної напруги, що має тенденцію до наростання, породжуючи невротичні реакції її членів та почуття постійного занепокоєння в дітей.

Для гармонійних відносин характерне співробітництво, взаємодопомога, рівноправність усіх учасників сім'ї. У такій сім'ї дорослі спілкуються з дітьми товаришким тоном, коректно спрямовують їх поведінку, хвалять, висловлюючи свої поради, якщо батьки допускають дискусії з приводу тих чи інших подій, які стосуються вчинків і поведінки дитини, то як правило, не підкреслюють своє керівне становище. Для такої сім'ї характерний демократичний стиль виховання дитини. Батьківські демократичні дії дають ефект прийняття і розуміння особистості дитини. У гармонійній родині встановлюється рухлива рівновага, що виявляється в оформленні психологічних ролей кожного члена родини, формуванні сімейного «Ми».

Ми часто самі порушуємо мир і злагоду в своїй родині. Багато хто з нас вперті і свавільні, до краю наполегливі у своїх думках, бажаннях. У суперечках – непоступливі, у роздратуванні – дозволяли собі ранили докорами, недобрими словами, образливими та жорстокими. Кожен на собі зазнав, як вбиває зле, люте, в'їдливе слово. І самі ж теж цією словесною зброєю наносимо жорстокі рани іншим, навіть якщо розуміємо, що ми неправі.

Саме в сім'ї закладаються перші уявлення дитини про добро і зло, порядність і відповідальність, господарсько-побутову організацію родити та стандарти цивілізованої поведінки.

Про те, що треба жити в мирі й злагоді в родині, у злагоді з природою, самим собою, завжди сповідувалося в неписаному законі народної моралі:

- Не робити зла ні людям, ні природі.
- Не плюй на землю, бо не буде родити.
- Хто людям добра бажає, той і собі має.
- Все добре пам'ятай, а зла уникай.
- Чого собі не зичиш, і другому не жадай.
- Хто чисте сумління має, спокійно спати лягає.
- Шабля ранив голову, а слово – душу.

Для встановлення позитивного психологічного клімату в сім'ї треба знати і враховувати психологічну розбіжність між чоловіком та жінкою: вони (чоловіки і жінки) не гірші й не кращі один за одного – вони різні.

Реакція на стрес є одним із найглибших розходжень між чоловіком і жінкою.

Чоловік під впливом сильного стресу цілком відсторонюється від будь-якої людини: йому треба вирішити серйозну проблему. Він блокує ту частину свого мозку, що відповідає за емоції, активізує режим вирішення проблем і відключає мовлення.

Жінка у стресовому стані має потребу виговоритися. Вона може розповідати подругам про свої проблеми годинами в найменших деталях і коли вона про це розповідає, то не шукає рішення, її втішає і заспокоює сам процес розмови.

Тому, запам'ятайте, що маючи справу зі схвильованою жінкою, не пропонуйте вирішення проблеми, і не говоріть, що вона хвилюється через дрібниці – просто вислухайте.

Якщо чоловік занурився в себе, залишіть його в спокої, і все буде добре; якщо жінка занурилась у себе – це означає, що вона скривджена і настав час для серйозної розмови.

Це може бути цікавим

Ідея поваги до людини виникла у V ст. до н.е., а ідея поваги до дитини – лише в кінці VIII ст.

95 % чоловіків стверджують, що жінка може бути головою сім'ї, але лише 2 % чоловіків визнають, що його дружина може бути головою сім'ї.

Слід враховувати, що для нормального розвитку людини на одну заборону має бути 7 дозволів; на одне покарання – 7 заохочень; на одну негативну оцінку – 7 позитивних.

За добу в людини виникають приблизно 40 тис. думок. 98 % із них повторюються.

Перетворити домашнє вогнище в маленьке царство краси – справа подружжя, але головна роль належить жінці.

Вплив сім'ї на дитину як вогонь: направлений на добро – зігріває душу дитини; направлений на зло – спалює її.

Подружжя може розлучитися одне з одним, але ні батько, ні мати, не можуть розлучитися з дитинною.

Корені добра і зла не в дитині, а в її батьках.

Давайте поміркуємо

1. Чи існують розбіжності в поглядах на виховання дітей між батьком і матір'ю у вашій сім'ї? У чому вони?
2. Чи є розбіжності в поглядах на виховання між батьками і вами? У чому вони?
3. Створюючи свою сім'ю, що ви використаєте із досвіду функціонування вашої сім'ї? А що не будете використовувати ні при яких обставинах?

Практикум: творення герба майбутньої сім'ї.

Обладнання: аркуш паперу, олівець, гумка.

Завдання: створити та графічно зобразити герб своєї власної майбутньої родини.

Інструкція:

1. Перш ніж творити герб, подумай:
 - що може об'єднувати твою сім'ю?
 - які цінності буде сповідувати твоя сім'я?
 - чим ти б хотів, щоб гордилася твоя сім'я?
 - які принципи співіснування в твоїй родині ти запровадив би?
 - яким за архітектурою ти бачиш свій дім?
 - у якому графічному малюнку ти б відтворив свій задум герба?
2. Виконання графічного зображення герба.
3. Обговорення в малих групах смислового наповнення графічного малюнка.

Зауваження. Втілення ідеї герба може бути винесений на домашню форму роботи. Герб може бути виконаний в різних художніх техніках (графічний малюнок, виліплений із пластиліну, намальований фарбами, різнокольоровими олівцями, вирізаний із деревини, оригамі, випалювання, вишивання і т.д.).

Герб майбутньої сім'ї

Перевір себе:

1. Що таке психологічний клімат?
2. Під впливом яких факторів створюється психологічний клімат у сім'ї?
3. До яких наслідків призводить батьків створення психологічного клімату?
4. Назвіть психологічні розбіжності між чоловіком та жінкою?
5. Які ви знаєте прислів'я, повчання, що віддзеркалюють духовні, моральні якості родини?

Моє ціннісне портфоліо

Поради моїх батьків _____

Мої роздуми _____

Сходінка 9

Знайомство із змістовими лініями проекту «Ми – майбутні подружжя та батьки»

Мета проекту:

Підготовка старшокласників до майбутнього сімейного життя, усвідомленого та відповідального батьківства на основі традиційних для України сімейних цінностей, родинних традицій, внутрішньо сімейних взаємин.

Дидактична мета:

- формування в школярів знань про сім'ю як соціальний інститут, а також знань про можливі моделі майбутньої власної особистої сім'ї;
- формування власного ставлення до явищ життя сучасної сім'ї, уміння формулювати і відстоювати свою точку зору;
- оволодіння учнями знаннями щодо створення власної сім'ї;
- поглиблення уявлень старшокласників про специфіку подружніх, родинних та внутрішньо сімейних взаємин;
- усвідомлення юнаками та дівчатами традиційних для українського народу цінностей як моральної основи життєдіяльності.

Методична мета:

- формування вмінь у проведенні самостійного дослідження учнів за матеріалами курсу за вибором «Усвідомлене та відповідальне батьківство»;
- формування вмінь пошуку та вибору потрібної інформації за заданою темою в джерелах різного типу;
- формування вміння виконувати творчі завдання;

- використання принципу наочності – пояснення вивчених положень на конкретних прикладах;
- отримання досвіду в проведенні самостійної дослідної роботи стосовно особливостей сімейних відносин і традицій.

Розвивальна мета:

- розвивати досвід проведення публічних диспутів за темою проекту;
- розвивати у старшокласників ціннісне ставлення до майбутньої власної сім'ї та усвідомленого батьківства;
- спонукати учнів осмислювати характеристики сім'ї та формувати бажання створювати власну сім'ю в найкращих традиціях українського народу.

Соціалізуюча мета:

- оволодіння видами публічних виступів (висловлювання, монолог, дискусія, дебати);
- набуття досвіду застосовувати практичні форми проектної роботи: «мозковий штурм», презентація моделі сім'ї, психологічне анкетування та самодіагностика серед учнів; фотогалерея, публікації, інтерактивна вправа «Відкритий мікрофон», порівняльні таблиці, рольова гра;
- дотримання етичних норм та правил ведення діалогу;
- вироблення власного погляду на сучасну сім'ю;
- усвідомлення значення спільних зусиль, роботи в команді.

Стислий опис:

Проект розрахований на учнів 9 (10) класів. Учням пропонується до розгляду актуальна в сучасному суспільстві тема «Ми – майбутні подружжя та батьки». При розробці проекту використовувався навчальний матеріал за такими темами:

- Історичний погляд на шлюб та сім'ю.
- «Із родини йде життя людини» – родинно-сімейна культура населення Миколаївщини.
- Юридичне забезпечення подружніх стосунків та батьківства.
- Сімейні цінності в сучасному світі. Особливості української сім'ї.
- Родинне виховання на засадах народної педагогіки. Сімейне дозвілля.
- Сімейне виховання.
- Сім'я в медіакультурному просторі.
- Психологічний клімат у сім'ї. Естетика побуту.
- Психологічні відмінності юнаків та дівчат. Культура спілкування між юнаком та дівчиною.
- Дружба, закоханість та кохання в підлітковому та юнацькому віці. Моральні основи взаємовідносин юнаків та дівчат.
- Готовність до шлюбу. Особливості молодої сім'ї. Кризи в шлюбі.
- Азбука сімейного життя. Сімейні відносини. Сімейні ролі.
- Сімейна економіка.

- Мистецтво бути батьками. Інтернет-ресурси – на службі батьків.
- Відповідальне батьківство.
- Захист проекту «Ми – майбутні подружжя та батьки».

Стрижневими поняттями проекту є естетичні ідеали чоловіка і жінки, виражені у виконанні ними соціальних ролей у сім'ї та суспільстві. Під час виконання проекту учні можуть співвіднести себе і свою поведінку відповідно до наявних характеристик та функцій чоловіка та жінки в сім'ї та суспільстві.

Увага підлітка до себе, розуміння своєї сутності, своїх можливостей, поступове усвідомлення себе як представника певної статі сприятиме тому, що він привчиться цінувати себе, орієнтуючись на майбутню соціальну роль батька або матері.

Стартова презентація вчителя дає можливість визначити рівень знань, інтереси учнів на момент початку проекту.

Учні класу за пізнавальними потребами об'єднуються в групи: журналісти, економісти, психологи, юристи, педагоги.

У процесі «мозкового штурму» визначаються цілі та завдання досліджень, що будуть проводитися в групах.

Учні в групах проводять дослідження за ключовим та тематичними питаннями. У кінці проекту кожна група представляє практичні результати своєї роботи, робить висновки. Усі отримані матеріали об'єднуються в загальну презентацію, з якою учні можуть виступити перед батьками або іншими класами.

Ключове питання:

Щаслива сім'я – це мрія чи реальність?

Тематичні питання:

Юристи

Права й обов'язки членів сім'ї. Що дає вашій сім'ї їх знання та виконання?

Журналісти

Сім'я. Її функції та традиції: погляд у минуле, сучасне та майбутнє. Сім'я: якою вона була, є, буде?

Психологи

Що означає бути справжнім чоловіком або дружиною, відповідальним батьком чи мамою?

Економісти

Гроші. Чи є вони запорукою сімейного благополуччя?

Педагоги

Як слід виховувати себе, щоб мати право виховувати дітей?

Змістові питання

Юристи

- Навіщо документально оформлювати шлюбні та сімейні стосунки?
- Сформулюйте права для кожного члена вашої сім'ї?
- Які обов'язки в сім'ї будуть мати члени вашої родини?

- Які державні документи спрямовані на захист сім'ї та сімейних стосунків?
- Хто і як може захищати права дитини? Чи має дитина право на повноцінну сім'ю?

Журналісти

- Які давні етнічні сімейні традиції ви візьмете у свою сім'ю?
- Які основні сімейні цінності будуть пріоритетними у вашій родині?
- Що може завадити майбутнім батькам у вихованні дітей на українських традиціях?
- Чи існують відмінності в поглядах на виховання дітей між батьком і матір'ю? Навіщо в сім'ї діти?
- У чому секрет сучасної щасливої родини?

Психологи

- Яку роль ви хотіли відвести собі у своїй майбутній сім'ї?
- Чи можливо жити без конфліктів у сім'ї?
- Сімейні стосунки: довіра чи контроль?
- Хто має бути господарем у домі?
- Як ви розумієте готовність стати відповідальними батьками?

Економісти

- Для чого потрібен розрахунок сімейного бюджету?
- Як досягти рівноважного бюджету?
- Із чого складаються доходи вашої сім'ї?
- Від чого залежить розмір сімейних збережень?
- Хто в сім'ї має визначати на що і в якій кількості витратити гроші?

Педагоги

- Що важливіше в сімейних стосунках: бути вимогливим до себе чи до інших?
- Що означає бути відповідальною людиною перед собою та членами своєї родини?
- Яку відповідальність несуть на своїх плечах батьки?
- Які правила виховання дитини будуть у вашій сім'ї?
- Як стати найкращими батьками для власної дитини?

Кінцевий продукт

Кінцевим продуктом проекту є знання, які учні можуть практично представити у вигляді презентації, публікацій, веб-сайту:

- сприймають традиційні для українського народу сімейні цінності як моральну основу життєдіяльності кожної сучасної людини;
- володіють знаннями щодо створення та розвитку щасливої сім'ї;
- самовдосконалюються та розвивають особистісні якості, необхідні для майбутнього сімейного життя;
- мають уявлення про майбутню сім'ю;
- усвідомлюють себе як відповідальні батьки.

Навчальні предмети, зміст яких використовується в процесі створення проекту

Курс за вибором *«Усвідомлене та відповідальне батьківство»* для учнів 9 (10) класів загальноосвітніх навчальних закладів, економіка, психологія, педагогіка, історія, право.

Класи:

9(10) клас

Діяльність учнів

На початку проекту учні ознайомлюються з презентацією вчителя щодо організації роботи над проектом, створюються групи за інтересами, знайомляться з ключовим та тематичними питаннями, спільно в групах опрацьовують змістові питання.

Під час виконання роботи учні створюють:

- презентацію за тематичним питанням групи;
- публікацію на тему «Ми – майбутні подружжя та батьки»;
- веб-сайт «Моя майбутня сім'я».

Учні публічно захищають свій проект «Ми – майбутні подружжя та батьки» під час підсумкового заняття.

Приблизний час, необхідний для реалізації навчального проекту – 2 місяці.

План проведення проекту

Етап I

Вступне заняття. Проект починається з обговорення з учнями питань за темою проекту (для цього використовується стартова презентація вчителя): створюється проблемна ситуація і за допомогою «мозкового штурму» організовується групове обговорення тематичних та змістових питань, висування гіпотез. Учні в групах обмірковують план проведення досліджень, обирають дослідницькі методи, форми представлення результатів.

Перед початком проведення досліджень учителю необхідно обговорити з учнями, як знайти джерела достовірної інформації за темою дослідження і використовувати їх, дотримуючись авторського права. Учитель рекомендує список ресурсів за темою проекту.

Етап II

Дослідницька робота учнів відповідно плану. На цьому етапі учні збирають інформацію із змістових питань в енциклопедіях, підручниках та Інтернеті, обговорюють зібрану інформацію в групі, проводять дослідження, роблять висновки, що будуть відповіддю на тематичне питання. Основну увагу вчителю слід приділити проміжним обговоренням, дискусіям у групах, консультаціям із вчителями-консультантами та батьками в міру необхідності. Плани роботи в групах коригуються керівником проекту.

Етап III

Оформлення результатів проектної діяльності. Оформлення результатів планується у вигляді презентації та публікації, на одній з консультацій необхідно обговорити з учнями критерії оцінювання презентації та публікації. Одночасно з презентацією готується виступ групи на відкритому захисті, тому в критерії оцінювання необхідно закласти пункти оцінювання виступів учнів, уміння ставити запитання і відповідати на них. Перед захистом необхідно провести підсумкове самооцінювання в групах.

Етап IV

Захист проекту. Захист проекту можна організувати як відкрите заняття, запросити на нього батьків, учителів. Під час захисту кожна група представляє свою презентацію та публікацію, відповідає на запитання однокласників та запрошених гостей. Оцінювання відбувається за допомогою розроблених критеріїв учасниками групи, учасниками інших груп (таблиці загального оцінювання), батьками та вчителями.

Захист проекту дозволяє дати відповідь на ключове питання, сформулювати загальні висновки за підсумками роботи. Також проходить конкурс на найкращий «Журнал учасника проекту». Відбір матеріалів для розміщення на створеному веб-сайті.

Рефлексія

На цьому етапі можна знову звернутися до аркуша самооцінки і побачити якісне зростання кожного учасника. Рефлексія роботи над проектом здійснюється через роздум про те, що вдалося і не вдалося зробити в зазначеному проекті, де вчитель обговорює з дітьми, що в них вийшло, що не вийшло і чому, які питання необхідно обговорити або розкрити в майбутніх роботах. Учні та їх батькам пропонується висловити свою думку в блозі.

Орієнтовні критерії оцінювання проектної діяльності групи

Максимум	Основні частини	Критерії	Оцінка Однокласників	Оцінка групи	Оцінка батьків	Оцінка вчителя
3 Б	Зміст	Висловлювання власної думки				
		Наявність наукового та розважального матеріалу				
		Влучні заголовки				
		Достовірні факти				
		Обґрунтовані висновки				
		Зв'язок змісту з тематичним запитанням				
3 Б	Оформлення	Посилання на джерела, правильність оформлення переліку використаних джерел				
		Лаконічність та змістовність інформації на слайдах, у публікаціях				
		Яскраві малюнки та графіки,				

		що ілюструють зміст				
		Відповідність змісту проекту ключовому та тематичним питанням				
		Оригінальність оформлення				
		Підписи під графіками (джерела)				
3 Б	Мова	Правильне використання понять				
		Правильність побудови речень				
		Уміння добирати чіткі, конкретні вислови для демонстрування думок, ідей				
		Правильність написання слів				
		Зрозумілість висловлювань				
3 Б	Робота коман-ди	Розподіл ролей у команді				
		Підтримка один одного				
		Чітке виконання свого завдання кожним членом команди				
		Виконання завдання вчасно				
		Внесок кожного члена команди в реалізацію проекту				
		Досягнення мети проекту				
Разом						

РОЗДІЛ 2. МИ – МАЙБУТНІ ПОДРУЖЖЯ ТА БАТЬКИ

Сходінка 10

Психологічні відмінності юнаків та дівчат.

Культура спілкування між юнаком та дівчиною

Словник: спілкування, культура спілкування, темперамент, інтуїція.

Спілкування – це обмін інформацією між людьми, їх взаємодія.

Культура спілкування – це:

- сума набутих людиною знань, умінь та навичок спілкуватися, що створені, прийняті та реалізуються в суспільстві;
- цілісна система моральних і психологічних компонентів.

Темперамент – вроджена (біологічно зумовлена) і незмінна властивість людської психіки, що визначає реакції людини на інших людей та життєві обставини.

Інтуїція – здатність швидко знаходити вірне рішення задачі й орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, а також передбачати хід подій.

Корисні навички (чому я навчуся...):

- визначати психологічні відмінності між юнаком та дівчиною;
- розрізняти значення вербального і невербального спілкування між юнаками і дівчатами;
- володіти навичками диференціації психології юнака та дівчини;
- визначати та аналізувати етичні основи спілкування між юнаком та дівчиною.

Тези для запам'ятовування

Кожна людина унікальна і неповторна. Немає на світі двох однакових каменів, а тим більше людей. Описуючи психологічні відмінності юнаків та дівчат, обмовимося, що будемо розглядати «типові» особливості юнака і дівчини, адже знайдуться дівчата, у яких юнацьких рис більше, ніж у іншого юнака і навпаки.

- **Сприйняття.** У сприйнятті юнака головне місце займає те, що він бачить. У жінки велика частина вражень пов'язана зі сприйняттям мови. Не випадкове висловлювання, що «юнак любить очима, а дівчина – вухами». Юнаки оцінюють ситуацію в цілому, а дівчата – по дрібницях.
- **Інтуїція.** У силу інтересу до дрібниць дівчина більш спостережлива, ніж юнак, і це служить джерелом загальновідомої *жіночої інтуїції*. Підвищена увага дівчат до деталей і дрібниць призводить часом до того, що, захопившись дрібницями, вона не помічає головного. Висока спостережливість характерна для дівчини в буденній ситуації. У ситуації ж стресу чи небезпеки дівчина скоріше «втрачає голову», ніж юнак. У юнаків у ситуації небезпеки спостережливість загострюється. Дівчата швидше і легше можуть зрозуміти людину за мімікою, жестами, поглядом, у чому і криється секрет їх тонкої інтуїції. У результаті юнакові дуже важко обманути дівчину.
- **Темперамент.** Темперамент – це вроджена (біологічно зумовлена) і незмінна властивість людської психіки, що визначає реакції людини на інших людей та на життєві обставини. Спостереження психологів свідчать, що в юнаків частіше зустрічається переважання холеричних рис темпераменту. Саме для них характерний чіткий прояв вольових реакцій, напористості, енергійності, нетерплячості. Жіночій природі більше відповідає сангвінічний і меланхолійний темпераменти. Для дівчат характерні рухливість, бурхливий вияв почуттів, швидка зміна настрою. Рішучість і схильність до ризику чоловіка добре доповнюється жіночою обережністю, чоловіча різкість – жіночою м'якістю,

чоловіча зневага до деталей побуту – підвищеними естетичними вимогами жінки.

- **Емоційність.** Дівчата зазвичай набагато емоційніше юнаків. У юнаків прийнято стримувати свої емоції.
- **Ставлення до любові.** Для дівчат мета – любов, а для юнаків, навпаки, любов – це засіб. Дівчині легше закохатися, ніж зізнатися в коханні. А юнакові – легше зізнатися, ніж закохатися. «Чоловіки люблять звичайно тих жінок, яких поважають, жінки поважають тільки чоловіків, яких люблять» (В. О. Ключевский).
- **Взаємини в колективі.** Юнакам набагато легше співіснувати в чоловічих колективах, ніж дівчатам у жіночих. Найменш конфліктні колективи – змішані, де приблизно рівна кількість юнаків і дівчат. У цьому випадку і ті, й інші намагаються тримати себе «у рамках» як у вчинках, так і в словах, а протилежності чоловічого і жіночого підходу врівноважуються.
- **Природність.** Юнаків у більшості своїй (за винятком, мабуть, професійних розвідників) легко зрозуміти. Властивості характеру «описані» у рисах обличчя, одязі, манері говорити і слухати. Більшість юнаків просто не звертають на ці деталі уваги і ведуть себе так, як вони звикли, як їм здається природним у тій чи іншій ситуації. Дівчина ж прагне не видавати себе. Вона знає (сподівається), що на неї завжди дивляться, вона теж прагне бути природною, однак у жіночому виконанні це означає бути кращою, ніж є насправді. «Чоловік зберігає чужу таємницю краще, ніж власну, жінки краще зберігають свою, ніж чужу» (Ж. Лабрюйєр).
- **Оцінки.** Дівчата більш об'єктивно оцінюють юнаків, ніж одна одну. Юнак віддає перевагу чоловічому суду. Утім, дівчина, знаючи непохитність жіночого судження, також вибирає чоловічий суд. У основі природи жіночого суду лежить прихильність, милосердя, пристрась. Чоловічий суд може звинуватити «з принципу», а жіночий – виправдати «з симпатії». Юнак прощає і забуває, дівчина прощає, але не забуває.
- **Мислення.** Філософський склад розуму, наприклад, завжди вважався чоловічим. У ряді всіх відомих імен мислителів більше чоловічих – Демокріт, Платон, Аристотель, Спіноза, Кант, Гегель, проте є і відомі жінки-філософи – Арета Кіренська, Дамо, Едесія. Більша кількість всесвітньовідомих учених – чоловіки, проте є серед них і жінки – Софі Жермен, Софія Василівна Ковалевська, Марія Кюрі. Дослідники встановили, що мозок дівчини влаштований інакше, ніж мозок юнака. Якщо в юнака чітко розмежовані функції півкуль головного мозку, тобто ліва відповідає за логічне мислення, а права – за абстрактне, то у жінки і ліва, і

права мало чим відрізняються одна від одної. Щоб вирішити якусь абстрактне завдання, у юнака інтенсивно працює тільки права півкуля, у жінки – обидві. Великі ділянки мозку підключаються до роботи в дівчат, коли вони поринають у спогади, особливо сумні, а в юнаків – коли потрібно проявити свій інтелект.

- **Спілкування.** Чоловічий стиль спілкування зорієнтований на систему домінування: юнакам притаманна завищена самооцінка, самовпевненість, зосередженість на завданні, схильність до стереотипів у спілкуванні. Такий стиль називають авторитарним. Для чоловіків найважливішою є інформація, результат, факти, цифри, для них тільки одна відповідь правильна (переважно це власна думка). Дівчата репрезентують демократичний стиль спілкування: колегіальне прийняття рішень, заохочення активності учасників комунікативного процесу, що сприяє зростанню ініціативності співрозмовників, кількості нестандартних творчих рішень. У налагодженні взаємовідносин для юнаків характерним є виокремлення свого «Я», а для дівчат – актуалізація «Ми».
- **Культура спілкування між юнаком та дівчиною.** Передача інформації в спілкуванні відбувається на багатьох «мовах», які можуть як заважати, так і взаємопідсилювати одна одну, залежно від конкретної ситуації. Власне *вербальне спілкування* займає значне місце серед «мов» спілкування. Здається, що мовний (вербальний) спосіб спілкування самий звичайний. Але це тільки на перший погляд. У нього чимало складнощів, які нам потрібно враховувати. Крім «тексту» (тобто того, що можна записати) у мовленні завжди присутній контекст (тобто, в яких умовах чи середовищі про щось говориться), підтекст (що виражається насправді під виглядом слів), інтонація (емоційний вираз тексту) – ціла лавина інформації. Цю інформацію треба врахувати, зрозуміти та перетворити максимально точно для успішності спілкування. До того ж у кожної людини своє розуміння смислу загальновідомих слів. Не так уже й рідко ми думаємо, що розуміємо одне одного, хоча справжнього глибокого розуміння не відбувається.

Невербальне спілкування – вид спілкування, для якого характерне використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як головного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину. До таких засобів належить система знаків, які відрізняються від мовних способами та формою їх виявлення. Люди використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів: погляди, міміку, пози, жести тощо. Мова невербального спілкування є мовою не лише

жестів, а й почуттів. У процесі взаємодії вербальні й невербальні засоби можуть підсилювати або послаблювати дію один на одного. Ще мудрий Езоп довів, що *наше слово – це і найкраще, що є в розпорядженні людини, і найгірше, чим вона володіє*.

Культура спілкування між юнаком та дівчиною залежить від поваги чоловічої й жіночої гідності. Інтелігентність – визначальна риса чоловічої гідності (це здатність бути другом жінці на виробництві, у громадській діяльності, побуті та сім'ї). Жіноча гідність охоплює чарівність, інтелігентність, доброту, доброзичливість, пестливість, ніжність, турботу.

Мовою статистики

- Дослідження показують, що дівчата більш схильні довіряти своїй інтуїції, а юнаки – логічному аналізу, проте експериментально доведено, що відсоток жіночих влучень «у яблучко» не менше, ніж відсоток чоловічих при логічному аналізі.
- Найменш конфліктні змішані колективи, де приблизно рівна кількість чоловіків і жінок.
- У середньому, у юнаків і дівчат приблизно рівний коефіцієнт інтелекту IQ. Але якщо жінки тяжіють до «золотої середини» (IQ = 100), то серед юнаків спостерігається велика частка як надвисокого інтелекту, так і розумової відсталості. Сім із восьми людей, котрі входять до 1 % найрозумніших людей у світі, – юнаки, поряд із цим сім з восьми людей з розумовими розладами – теж юнаки.

Це може бути цікавим!

Правила етикету для юнаків:

- На вулиці юнак, як правило, йде ліворуч від дівчини. Справа йдуть тільки військові, які повинні бути готові віддати честь. У той час, коли юнак супроводжує дівчину, він не курить.
- Якщо юнак і дівчина відправляються кудись на таксі, то юнак, підійшовши до машини, відкриває праві задні дверцята. Першою сідає дівчина, юнак сідає поруч із нею. З автомобіля юнак виходить перший і допомагає вийти дівчині. Якщо юнак керує машиною сам, то спочатку він допомагає дівчині сісти на переднє сидіння, а потім сам сідає за кермо.
- Перед входом до приміщення юнак відкриває для дівчини двері, а сам входить після неї. Спускаючись по сходах, юнак йде на одну-дві сходинки попереду дівчини, а піднімаючись – на одну-дві сходинки ззаду. Якщо дівчина оступилася або посковзнулася, чоловік підтримує її.

- У приміщенні юнак ніколи не сяде раніше дівчини. У гардеробі юнак допоможе дівчині роздягнутися, а виходячи – подасть їй пальто.
- Юнак завжди допомагає дівчині нести важкі речі.
- Юнак першим вітається дівчиною, а дівчина – відповідає йому на привітання.
- Привітання шляхом рукостискання чоловікам рекомендується робити завжди, а жінкам – за їх погодженням. Якщо зустрічаються подружні пари, то спочатку жінки вітаються одна з одною, потім чоловіки вітають жінок, і лише після цього чоловіки вітають один одного.

Правила етикету для дівчат:

- Дівчина, що стежить за собою, завжди виглядає свіжою, охайною, чистою. Турбота про зовнішність повинна бути постійною, а не виявлятися тільки тоді, коли планується захід, що вимагає її присутності.
- Дівчина не повинна заходити в незнайоме або небезпечне місце першою. Такими місцями вважаються всі сумнівні місця відпочинку і ліфт (першим заходить і виходить із ліфта юнак).
- Принцип комфорту переслідує просте правило: завжди дотримуйтеся правої сторони, щоб не зіштовхуватися з людьми, які йдуть назустріч. Не можна йти більше трьох людей в один ряд.
- У театрі дівчина ніколи не стане спиратися ліктем на спинку крісла або на підлокітники. Коли жінка сидить струнко на своєму стільці, вона виглядає витончено. Підлокітники в театральних кріслах призначені виключно для розділення місць.
- Ініціатором рукостискання з чоловіком майже завжди повинна бути жінка.

Загальні правила етикету спілкування: виховані люди, дотримуючись принципу комфорту, ніколи не стануть ставити інших людей у незручне становище, робити їм зауваження в компанії незнайомих людей; відпускати жарти можна лише в анекдотах або над недавніми подіями, але не над людиною; не будуть вживати образливих і нецензурних висловів, навіть у випадку, коли співрозмовник це робить.

Давайте поміркуємо!

- Які психологічні відмінності юнаків і дівчат ви можете виділити із власного досвіду міжособистісного спілкування?
- Як ви вважаєте: психологічні відмінності юнаків та дівчат – це важкий тягар непорозуміння чи велике благо взаємодії?
- Яка, на вашу думку, має бути духовно-моральна основа культури спілкування між юнаком та дівчиною?

- Які ви знаєте еталонні основи спілкування між юнаком та дівчиною?
- Якими мовами спілкування ви володієте?
- Яке значення має невербальне спілкування між юнаками і дівчатами?

Практикум

Самостійна робота. Скласти порівняльну таблицю схожості та відмінності між психологією юнака та дівчини.

Психологія юнака	Психологія дівчини
<i>Схоже:</i>	
<i>Відмінне:</i>	

Перевір себе

Продовжте речення. Дослідження показують:

1. Дівчата більш схильні довіряти своїй інтуїції, а хлопці – _____.
2. У сприйнятті юнака головне місце займає те, що він бачить, а дівчини – те, що вона _____.
3. У силу інтересу до дрібниць дівчина більш _____, ніж юнак.
4. Дівчині легше _____, ніж зізнатися в коханні.
5. Французький письменник Жан де Лабрюйєр так говорив про збереження таємниць людьми: «Чоловік зберігає _____ таємницю

краще, ніж _____, жінка краще зберігає _____ (таємницю), ніж _____».

Виберіть одну вірну відповідь:

1. Які колективи найменш конфліктні?
 - а) колективи, де приблизно рівна кількість людей чоловічої і жіночої статі;
 - б) жіночі колективи;
 - в) чоловічі колективи.
2. Як змінюється спостережливість дівчини в ситуації стресу чи небезпеки?
 - а) знижується;
 - б) загострюється;
 - в) не змінюється.
3. Як у юнаків розмежовані функції півкуль головного мозку?
 - а) ліва відповідає за логічне мислення, а права – за абстрактне;
 - б) ліва відповідає за абстрактне мислення, а права – за логічне;
 - в) немає жодних відмінностей.
4. Які засоби спілкування належать до невербальних?
 - а) погляди, міміка, постань і відстань до співрозмовника, жести тощо;
 - б) слова, словосполучення, речення, проза і поезія;
 - в) усі відповіді вірні.
5. Який головний чинник, від якого залежить культура спілкування?
 - а) повага людської гідності (будь-якої людини);
 - б) рівень матеріального забезпечення людини;
 - в) наша прихильність і повага до людини.

Моє ціннісне портфоліо (поради батьків, роздуми тощо)

Мої сім правил ефективного спілкування з протилежною статтю:

1. _____
—
2. _____
—
3. _____
—
4. _____
—
5. _____
—

6. _____

7. _____

—

Коментарі: _____

Сходінка 11

Дружба, закоханість та кохання в підлітковому та юнацькому віці. Моральні основи взаємовідносин юнаків та дівчат

Словник: дружба, любов, кохання, закоханість, друг, товариш.

Дружба – позитивні близькі міжособистісні відносини, що ґрунтуються на взаємній відкритості, довірі, спільності інтересів, відданості людей один одному, їх готовності в будь-який момент прийти один одному на допомогу.

Любов – вище людське почуття, що виявляється в стійкій свідомій прихильності людини до когось чи чогось, що спричинена визнанням достоїнств цього об'єкта (братерська любов, материнська любов, кохання, любов до Бога, любов людини до самої себе тощо).

Кохання – це не тільки почуття, а й здатність любити іншу людину, а також можливість бути коханим або коханою.

Закоханість – стан, пов'язаний із любовним потягом до іншої людини, захопленням, зачаруванням нею.

Друг – це людина, якій довіряємо, яку поважаємо, якій можемо довірити особисті проблеми і секрети, якій завжди прийдемо на допомогу в скрутну хвилину.

Товариш – це людина, з якою можна порадитися в спільній діяльності, з якою можемо займатися спільною працею

Корисні навички (чому я навчуся...):

- розрізняти поняття «дружба» і «товаришування», а також «любов», «кохання» і «закоханість»;
- визначати та аналізувати правила дружби і товаришування;
- розуміти моральні основи взаємовідносин юнаків і дівчат;
- визначати та аналізувати правила поведінки та спілкування в молодіжному середовищі.

Тези для запам'ятовування

- Дружба відбиває глибинні людські почуття, вона завжди була окрасою людських стосунків незалежно від епохи, раси, матеріального і суспільного становища. Зміст дружби постійно змінювався в ході історії. Аристотель уперше ввів розуміння дружби

як високо-індивідуалізований вид взаємовідносин між людьми, який вільний від еротичного компонента. Він також запропонував визначити поняття любові так: «Любити означає бажати іншій людині того, що вважаєш благом, заради неї, а не заради самого себе». В історії філософії поняття «любов» займало важливе місце в різних системах. Для Емпедокла любов була однією з двох початків Всесвіту, для Платона – складова пізнання.

- Необхідно розрізняти дружбу як моральне почуття і вид взаємовідносин. Цілі, які переслідує дружба, можуть бути різними: діловими, емоційними (пов'язані із задоволенням від спілкування), раціональними (передбачають взаємне інтелектуальне збагачення друзів) та моральними (орієнтуються на взаємне моральне вдосконалення). Усі ці цілі в реальному житті складним чином переплітаються, поєднуються і взаємодоповнюються, а сама по собі дружба набуває багатоцільову орієнтацію.
- **Правила дружби і товаришування.** Для дружніх взаємовідносин характерне глибоке взаєморозуміння людей. Це означає можливість спілкуватися один із одним майже без слів (невербально), за допомогою жестів, міміки і пантоміміки, сприймати й точно розуміти один одного на основі ледь вловимих рухів і модуляцій голосу, що зрозумілі лише друзям та не сприймаються оточуючими. Вербальне спілкування друзів – це «свої» слова і поняття, слова із пісні, фільму, мультфільму тощо, а невербальне – міміка, погляд, майже невловимі рухи тощо.

У дружніх відносинах формуються чуйність, співпереживання, співчуття один до одного (емпатія). Психологи визначають норми і правила, якими керуються люди в дружніх взаємовідносинах, – це рівноправність, повага, уміння зрозуміти, готовність прийти на допомогу, довіра і відданість. Порушення будь-якого з них веде до руйнування дружби, у той час як у любові люди можуть частково прощати один одному подібні порушення заради збереження глибоких почуттів, що пов'язують їх.

Друзі діляться один з одним новинами переважно особистого характеру або висловлюють власну думку з приводу того, що відбувається навколо. Теми для обговорення друзів зазвичай вибираються такі, які цікаві та значущі для кожного з них. Цим, зокрема, зміст спілкування друзів відрізняється від спілкування просто знайомих або приятелів.

- Любов передбачає турботу про іншу людину, зацікавленість у поліпшенні її життя і розвитку. Де немає цього, там не може бути і справжнього кохання. Любов – це милосердя і відповідальність. Це і повага до коханої людини, і активне пізнання її внутрішнього світу, але без порушення права мати таємниці й залишатися особистістю. Це пізнання шляхом духовного зближення, ідентифікації з коханою

людиною, переживання тотожності з нею. Як різновид інтимних відносин, любов протилежна ненависті. Якщо любов – це потяг, то ненависть – огида. Людина, котра глибоко і по-справжньому кохає, позитивні якості своєї любові поширює на інших оточуючих людей. Не може людина по-справжньому кохати одну людину, а інших – ненавидіти. Любляча людина, особисто збагачена цим почуттям, надлишок його дарує іншим людям у вигляді доброти і сердечності, чуйності та людяності.

- Існує кілька видів любові: *братерська, материнська, еротична любов (кохання), любов людини до самої себе і любов до Бога*. Братерська – це любов між рівними, однаково поширюється людиною на всіх близьких їй людей. Материнська любов – це любов сильного до слабкого, захищеного до беззахисного. Материнська любов найбільш безкорислива і відкрита для всіх. Еротична любов – це любов психофізіологічного плану до єдиної людини, пов'язана з бажанням народити дитину. Останній вид любові, на відміну від двох попередніх, є винятковим у тому сенсі, що вимагає переваги, особливого виділення улюбленої людини серед інших і особливого, виняткового до неї відношення.
- Описуючи любов людини до самої себе, варто згадати відомий біблійний вислів «Полюби ближнього як самого себе». Він містить у собі думку про пряму залежність між цими двома сторонами загальної любові – до себе і до оточуючих людей. Форма любові, що називається любов'ю до Бога, у самому широкому, соціально-психологічному сенсі слова є універсальною і загальною, вбирає в себе всі інші види любові. Неможливо вірити в Бога і не любити людину – Його головне творіння.
- *Кохання* вимагає зусилля і старання, мету яких можна виразити одним словом – самовдосконалення. Тобто підняття себе до висот гідності любові та здатності дарувати її іншим. *Кохання – це здатність приймати та дарувати*. У коханні людина віддає, щоб отримувати, і отримує, щоб віддавати. Справжнє кохання викликає в людини вибух енергії і душевної щедрості. Відомий психолог Е. Фромм зазначає: «Дарування спонукає іншу людину теж стати даруючою, і вони вдвох збільшують радість, яку внесли у своє життя. Коли даруєш себе – це і є та сила, яка народжує любов».
- *Закоханість* – сильне позитивно забарвлене почуття, спрямоване на іншу людину. Закоханий часто «закриває очі» на недоліки коханої людини і на суперечності, що виникають у відносинах з нею, у той час як його позитивні якості й позитивний досвід взаємодії набувають особливої цінності. Незважаючи на позитивне забарвлення самого почуття закоханості, воно може призводити до сильних негативно забарвлених переживань, наприклад, коли об'єкт закоханості негативно реагує на дії закоханого. Закоханість є

нестійкою: вона існує як фаза, що протікає певний період часу. Вона може стихати і з'являтися знову. Закоханість може перейти в інше почуття, наприклад, у любов, а може і «перегоріти», тобто закінчитися.

- Знайти справжніх друзів чи кохану людину можна лише дотримуючись культури поведінки і спілкування по відношенню до своїх однолітків і взагалі до оточуючих людей. Тому що ніщо не цінується оточуючими нас людьми так дорого, як ввічливість, делікатність, тактовність і вміння контролювати свої вчинки. Адже кожна людина підсвідомо розуміє, що як друг чи кохана людина поводить себе з оточуючими – так буде поводити себе і з нею особисто.

Це може бути цікавим!

Міжнародні дні дружби, друзів та всіх закоханих

Світова спільнота 30 липня святкує *Міжнародний день дружби*. Свято це зовсім молоде. Лише у 2011 році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (ООН) прийняла резолюцію про проведення Міжнародного дня дружби між державами, культурами та всіма людьми на Землі. «Дружба між народами, державами, культурами і окремими особами може надихнути на зусилля із забезпечення миру і дає можливість побудувати мости між суспільствами, які шанують культурну різноманітність», – наголошується в документі.

Це міжнародне свято дружби не єдине, щороку 09 червня відзначається також *Міжнародний день друзів*. Крім того, з появою соціальних мереж День дружби став масштабним святом, яке відзначають у режимі онлайн. У 1997 році ООН затвердила Вінні Фу на посаду посла Дружби у світі.

Вислови відомих людей про дружбу

Дружба – це школа виховання людських почуттів... У дружбі ми віддаємо сили своєї душі іншій людині і від цього самі стаємо кращими.
В. Сухомлинський.

Справжній друг пізнається в біді.
Езоп.

Справжній друг з тобою, коли ти не правий. Коли ти правий, з тобою усі.
Марк Твен.

Настоящий друг везде
Верен, в счастье и беде;
Грусть твоя его тревожит,
Ты не спишь – он спать не может,
И совсем, без дальних слов,
Он помочь тебе готов.

В. Шендерин

Продовж прислів'я про дружбу:

1. Скажи мені хто твій друг і я скажу _____
2. З добрими людьми завжди можна _____
4. Вірний товариш – то _____
5. В лиху годину узнаєш _____
6. Друга шукай, а знайдеш _____

Давайте поміркуємо!

- Які людські якості найбільше цінуються у дружбі? Чому?
- Якого друга ви хочете мати? Чи ви намагаєтесь бути таким?
- Чи відноситесь ви до своїх друзів так, як би вам хотілося, щоб вони ставилися до вас?
- Яким повинен бути справжній друг? Що ви очікуєте від своїх друзів?
- На що можуть розраховувати ваші друзі? Вони можуть розраховувати на це від вас?
- Що потрібно робити для того, щоб мати справжніх друзів?
- Які правила дружби ви знаєте?
- Які види любові ви знаєте? Як відрізнити справжню любов від псевдолюбові?
- Як ви ставитесь до понять «ідеал юнака» та «ідеал дівчини»?
- Як ви розумієте думку про те, що кохання – це здатність приймати та дарувати?
- Якими, на вашу думку, мають бути моральні основи взаємовідносин юнаків та дівчат?
- Чи потрібно дотримуватися культури поведінки та спілкування в молодіжному середовищі? Чому?

Практикум

Пропонуємо пройти самодіагностику за тестом «Чи гарний ви друг?».

Інструкція: На кожне запитання дайте лише один варіант відповіді із запропонованих, що найбільш повно відображає Ваші думки, дії та вчинки.

Тест «Чи гарний ви друг?»

1. Ви знаєте багато цікавих історій про одного зі своїх товаришів. Що ви зробите:
 - а) розповісте їх іншим людям;
 - б) розповісте, не назвавши імен;
 - в) залишите історії при собі?
2. Ваш друг часто бере щось у вас, але ніколи не повертає взяті річ. Зараз він хотів би взяти кошовну відеокамеру. Що ви будете робити:
 - а) скажете, що зараз камери у вас немає;
 - б) дасте її;
 - в) відмовите, пояснивши причину?
3. Друг випадково розбив ваш годинник. Ваші дії:
 - а) відмовитесь від нового годинника, але влаштуєте маленький скандал;
 - б) вимагатимете гроші;
 - в) скажете, що і без того збиралися купити новий.
4. Ваш друг підтримує відносини з людиною, яку ви не любите. У такому випадку:
 - а) скажете другові, що він повинен вибрати між вами й іншим;
 - б) припините стосунки з другом;
 - в) нічого не скажете і будете продовжувати дружні відносини.
5. Відчуваєте, що у друга незабаром будуть великі неприємності. Тоді ви:
 - а) порвете стосунки з ним, щоб не постраждати самому;
 - б) продовжите дружбу;
 - в) відверто поговорите з ним.
6. Вважаєте, що дійсний друг повинен:
 - а) ділитися з вами всім;
 - б) залишати свої думки і проблеми при собі;
 - в) говорити тільки те, що хоче.
7. Вам відомо, що другові потрібні гроші, і у вас їх досить, щоб йому їх дати. Ви говорите:
 - а) «переб'єшся! Мені вони й самому стануть у нагоді»;
 - б) «візьми їх, принесеш мені задоволення»;
 - в) «згадай, скільки разів ти мені допомагав. Моя послуга ніщо в порівнянні з цим».
8. Що ви зробите, якщо вам потрібно позичити гроші в друга:
 - а) натякнете здалеку;
 - б) попросите в борг;
 - в) нічого йому не скажете.
9. Ваш друг купив одяг, що, як вам здається, йому не пасує, тоді ви:
 - а) скажете, що він виглядає смішно;
 - б) скажете, що ця річ не для нього, і поясните, чому;
 - в) нічого не скажете.
10. Ви вважаєте, що ваш друг:
 - а) менш розумний, ніж ви;

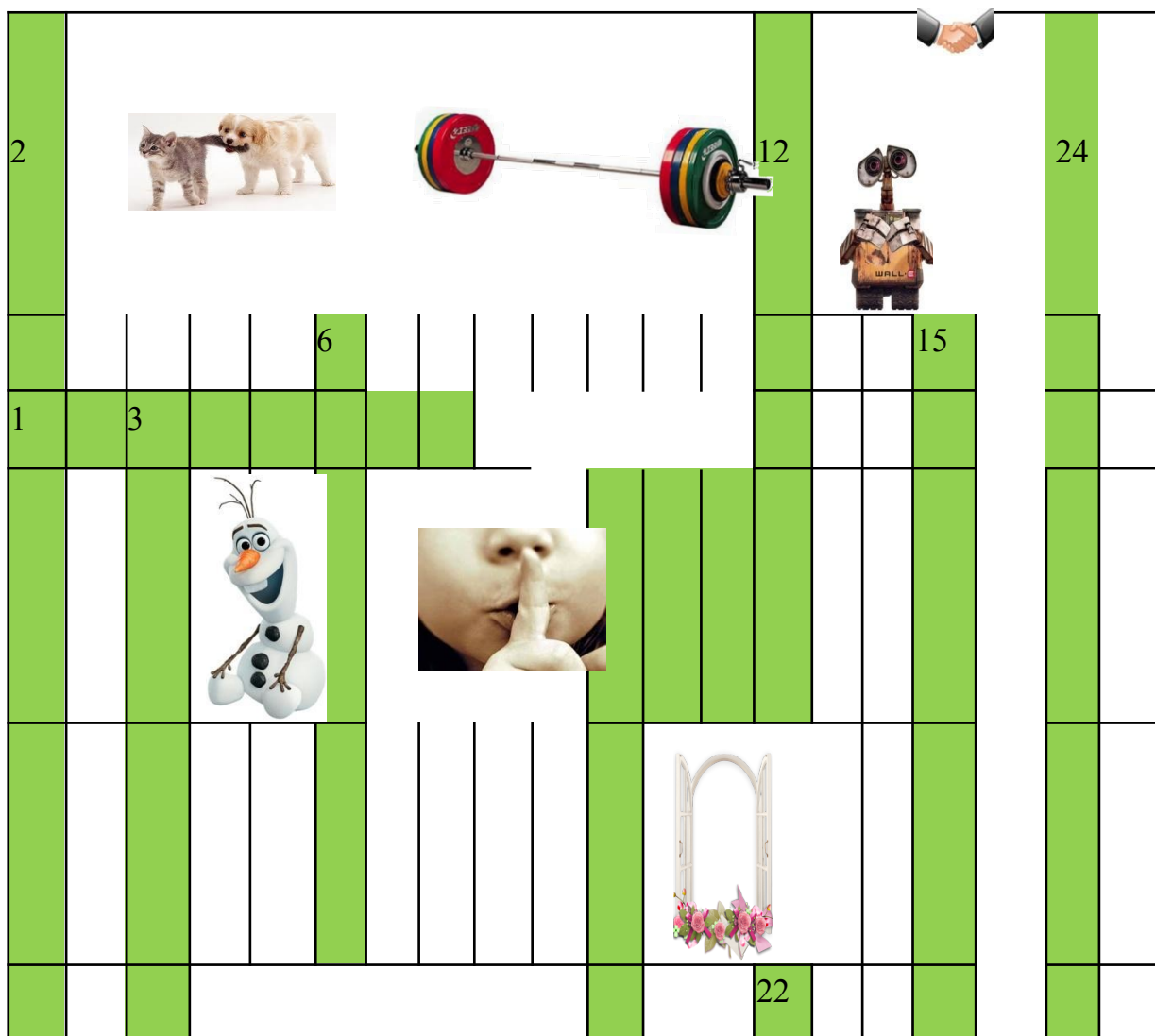
- б) більш розумний, ніж ви;
в) ви обидва на одному інтелектуальному рівні.

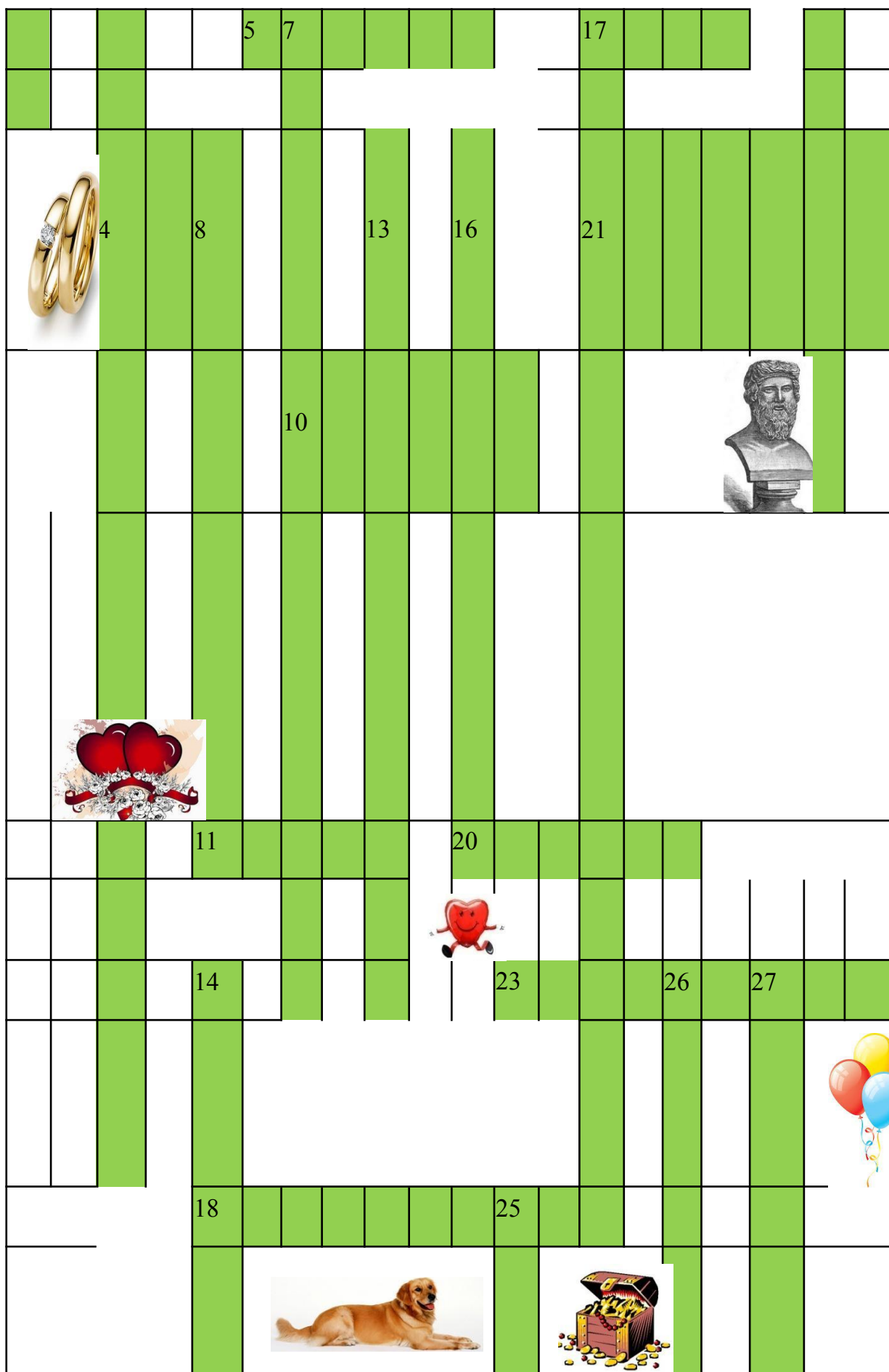
Підрахуйте результати:

Підрахуйте суму балів: за кожну відповідь «а» – 1 бал, «б» – 2 бали, «в» – 3 бали.

Результати *від 21 до 30 балів* говорять про те, що ви справжній друг, продовжуйте розвиватися в цьому напрямі. Від *15 до 20 балів* – у вас є друзі, але, як і більшість з нас, ви іноді не проявляєте в стосунках належного розуміння. Коли не знаєте, як реагувати, спробуйте поставити себе на місце іншої людини. Від *10 до 14 балів*: ви схильні більше звертати увагу на себе, ніж на інших. Ця ваша риса – бар'єр перед справжньою дружбою. Щоб стати гарним другом, потрібно виявляти більше інтересу до інших людей.

Перевір себе

14. Почуття шани, прихильне ставлення, визнання заслуг чи якостей людини.

15. Взаємовідносини між людьми, що ґрунтуються на взаємній відкритості, довірі, спільності інтересів, відданості, готовності прийти один одному на допомогу.

16. Давньогрецький байкар, який написав, що не можна нікуди ходити з приятелями, які в скруту кидають і рятують лише себе.

22. Внутрішня готовність до саморозвитку та розуміння і прийняття інших.

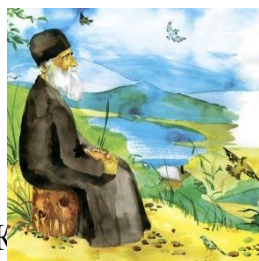
24. Брехня та зрада призводить до ... дружби.

25. Вірний приятель – то найбільший

26. Чуйність, співчуття один до одного.

27. Людина, з якою можна порадитися в спільній діяльності.

Моє ціннісне портфоліо (поради батьків, роздуми тощо)

Поради мудреців. Притча про дружбу

Ж... друзів. У один момент вони посперечалися, і один з них дав ляпаса іншому. Останній, відчуючи біль, але нічого не кажучи, написав на піску: «Сьогодні мій найкращий друг дав мені ляпаса».

Вони продовжували йти, і знайшли оазис, у якому вирішили скупатися. Той, який отримав ляпас, ледь не потонув і друг його врятував. Коли він отямився, він написав на камені: «Сьогодні мій найкращий друг врятував мені життя».

Той, хто спочатку дав ляпаса, а потім врятував життя своєму другові, запитав його:

– Коли я тебе образив, ти написав на піску, а тепер ти пишеш на камені. Чому?

Друг відповів:

– Коли хто-небудь нас ображає, ми повинні написати це на піску, щоб вітри могли це стерти. Але коли хто-небудь робить нам що-небудь гарне та добре, ми повинні викарбувати це на камені, щоб жоден вітер не зміг стерти це з нашої пам'яті.

Ціннісне портфоліо: справжня дружба і кохання

Орест і Пілад, «Три товариша» Ремарка, Шерлок Холмс і лікар Ватсон, три мушкетери і д'Артаньян ... А які приклади дружби ви знаєте? Які спільні риси у взаємовідносинах справжніх друзів можна виділити? Запишіть свої думки:

Проведіть інтерв'ю у подружньої пари, досвідом подружнього життя якої Ви захоплюєтесь. Вимога до подружжя: проживають разом не менше 3-х років (батьки, родичі, друзі, знайомі тощо). Запитайте, які якості вони найбільше цінують один у одного. Запишіть свої висновки:

Сходінка 12

Готовність до шлюбу. Особливості молодої сім'ї. Кризи в шлюбі

Словник

Готовність до шлюбу – 1. Система переконань, установок і цінностей, що впливають на успішність шлюбно-сімейних відносин.

2. Система знань про особливості шлюбно-сімейних відносин, господарсько-побутових навичок та вмінь правильно будувати бюджет, раціонально організовувати сімейне дозвілля і успішно виховувати дітей.

Мотив (фр. *motif*) – 1. Спонування до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб людини.

2. Усвідомлювана причина, що лежить в основі вибору дій та вчинків особистості.

Сімейна криза – стан сімейної системи, що проявляється у протистоянні інтересів і потреб, носить особливо різкий характер, охоплює важливі сфери життєдіяльності сім'ї та призводить до неможливості впоратися з новою ситуацією, використовуючи старі моделі поведінки.

Корисні навички (чому я навчуся...):

- знати про особливості початкового періоду життя у шлюбі;
- розуміти духовно-моральні основи шлюбу, готовність молодих людей узяти зобов'язання одне перед одним;
- усвідомлювати відповідальність за здоров'я подружжя і майбутнього покоління;
- аналізувати умови створення міцної та щасливої сім'ї, зорієнтованої на традиційні духовно-моральні цінності;
- усвідомлювати роль кожного члена подружжя, функції сім'ї;
- аналізувати причини нестабільності сучасної сім'ї;
- усвідомлювати роль сім'ї у житті суспільства й зміцненні державності.

Тези для запам'ятовування

У сучасній науковій літературі виокремлюється поняття **особистісна готовність до шлюбу**. Вона включає такі компоненти:

- **фізична і фізіологічна готовність** майбутнього подружжя, коли чоловік стає здатним зачати, а жінка виносити і народити здорову дитину; при цьому існує реальна суперечність між юридично встановленим шлюбним віком і соціальною зрілістю.
- **готовність до статевих відносин у шлюбі** – орієнтація на спільність інтимних переживань з коханим партнером, якому людина довіряє і на чий довіру здатна відповідати, з якою вона хоче і може поділяти відповідальність за спільну працю, продовження роду і відпочинок для того, щоб забезпечити можливості сприятливого розвитку дітей. При цьому важливе значення має культура статевих відносин, готовність до гармонійного сексуального життя у шлюбі.
- **соціальна готовність** – майбутні партнери є рівноправними членами суспільства, які спроможні виконувати соціальні ролі і обов'язки, усвідомлюють правову основу шлюбу, готові взяти на себе відповідальність один за одного і за своїх дітей, здатні матеріально забезпечити сім'ю.
- **етико-психологічна готовність** – сформованість адекватних шлюбно-сімейних стосунків, уявлень майбутнього подружжя про шлюб; уміння цінувати особистість партнера, створення сприятливого психологічного клімату в сім'ї, уміння планувати реальну модель майбутньої сім'ї.

Розрізняють шлюби з любові, за стереотипом, з розрахунку, залежно від особливостей шлюбно-сімейної мотивації. Мотивація щодо створення шлюбу включає чотири основні мотиви:

- ✓ інтимно-особистісний (прагнення знайти бажаного партнера для кохання);
- ✓ морально-психологічний (бажання знайти духовно близького супутника життя);
- ✓ сімейно-батьківський (орієнтація на народження і виховання дітей);
- ✓ господарсько-побутовий (орієнтація на налагоджений побут і ведення домашнього господарства).

Ієрархія цих мотивів визначає критерії вибору шлюбних партнерів.

Кохання – головний мотив до укладання шлюбу.

Життєвий цикл сім'ї – закономірна послідовність стадій розвитку сім'ї протягом усього періоду її існування. Звичайно, родина може пропустити той чи інший етап свого розвитку, наприклад, не народити дітей, але деякі події є незмінними, наприклад, зміна фізичного віку людей.

Сім'я у своєму розвитку проходить ряд етапів, кожен з яких містить у собі як кризові – перехідні моменти, так і можливості особистісного росту окремих членів сім'ї та розвитку усієї сімейної системи в цілому.

Благополучний вихід із сімейної кризи залежить від бажання подружжя зберегти сім'ю, культури їх міжособистісних відносин, здатності переглядати свої помилкові погляди, прагнення підтримувати психологічне благополуччя та здорові відносини з іншими членами сім'ї.

Це може бути цікавим!

Щасливий той, хто щасливий у себе вдома.

Л. М. Толстой.

У сімейному житті, зберігаючи свою гідність, треба вміти поступатися один одному.

В. Сухомлинський.

Три грані подружніх відносин – духовна, фізична та побутова – три опорних точки, на яких ґрунтується сімейне щастя.

Ілля Шевельов.

З народної скарбнички

- Яке деревце – такий клин, який батько – такий син.
- Нема цвіту білішого, як цвіт на калині, нема в світі ріднішого, як мати дитині.
- Дерево міцне корінням, а людина – рідними.
- Не потрібен і скарб, коли в сім'ї лад.

Українське слово «шлюб» бере свій початок від давньослов'янського слова «сьлюб», що означає урочисту обіцянку. «Слюбитись» в ряді слов'янських мов означає домовитися. Етимологія російського слова «брак» указує на спорідненість із давньоруським «бачити», тобто «відбирати».

Одним із факторів, які впливають на тривалість і повноцінність життя людини, є шлюб та благополучна сім'я. Учені довели, що коли людина в шлюбі, вона може до своєї тривалості життя додати ще 5 років, а якщо ні, то з кожних 10 років, прожитих самотньо, треба вираховувати по 1 року.

У давнину в Україні батьки мали багато дітей – сім Я, сім осіб. Таку сім'ю вважали повною.

Давайте поміркуємо:

Як ви розумієте «готовність до шлюбу»?

Як бути щасливим у шлюбі?

Які ролі чоловіка й дружини в сім'ї?

У чому причина того, що уявлення про ролі чоловіка та жінки змінюються?

Які умови щасливого сімейного життя?

Які фактори зумовлюють стабільність шлюбу і сім'ї?

Як подолати сімейні кризи?

Охарактеризуйте психологічний портрет молодої сім'ї?

Практикум

(рольова гра на вибір вчителя

«Скульптура сім'ї» або «Пограємо в сім'ю»)

1. Сім'я –це _____

2. Батьки – це _____

3. Сім'я буде щасливою, коли _____

4. Мені хотілося б, щоб у моїй майбутній сім'ї _____

Перевір себе:

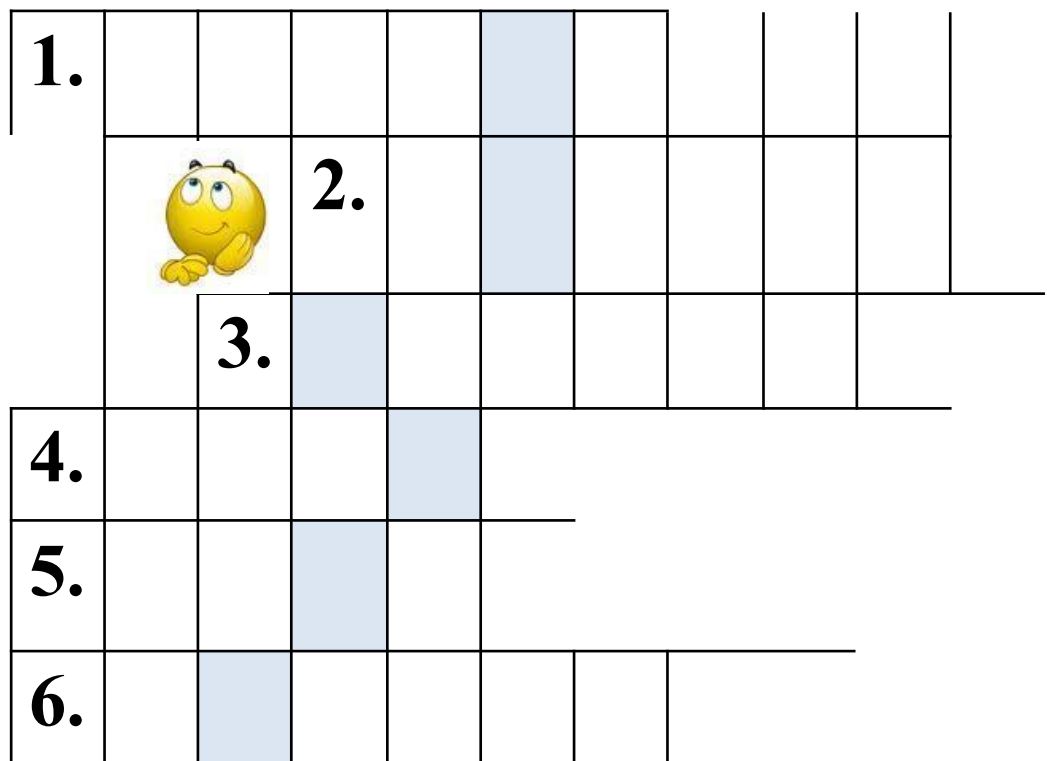
Установи відповідність запропонованим поняттям та визначенням!

Поняття	Визначення
Сім'я	а) усвідомлювана причина, що лежить в основі вибору дій та вчинків особистості
Готовність до шлюбу	б) закономірна послідовність стадій розвитку сім'ї протягом всього періоду її існування
Сімейна криза	в) система переконань, установок і цінностей, що впливають на успішність шлюбно-сімейних відносин
Мотив	г) стан сімейної системи, що проявляється у протистоянні інтересів і потреб, носить особливо різкий характер, охоплює важливі сфери життєдіяльності сім'ї та призводить до неможливості впоратися з новою ситуацією, використовуючи старі моделі поведінки

Життєвий цикл сім'ї	д) люди, які проживають в одній квартирі, ведуть спільне родинне господарство
---------------------	---

Відгадай кросворд та запиши ключове слово _____

1. Донька моєї мами, то моя _____
2. Твоя бабуся кличе твою матусю _____
3. Своїх онуків розуму навчає старенький _____
4. «Нічого кращого немає, як тая _____ молода з своїм дитяточком малим».
5. У народі кажуть, що для повного щастя чоловіку необхідно: «Збудувати дім, посадити дерево, виростити _____»
6. Якщо донька – майбутня мати, а якщо син – майбутній _____

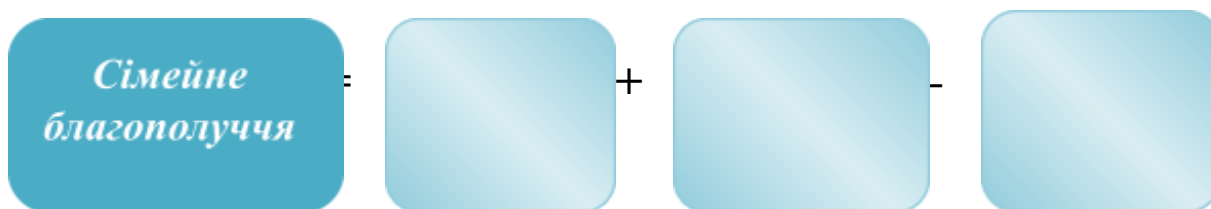
Склади свій ребус про

Я хочу мати родину, яка _____

У моїй родині буде _____

Створіть формулу сімейного благополуччя

Моє ціннісне порт фоліо:

На чому будується благополуччя щасливих сімей?

1. На любові чоловіка і дружини. Кожна людина протягом усього свого життя обов'язково відчуває це почуття. Кажуть, любов не вічна. Це так, але якщо вона була, то не зникне без сліду. Любов перейде у прекрасні відносини дружби й поваги.

2. На матеріальному достатку родини. Житло, наявність грошей, можливість подорожувати, красиво одягатися та інше – усе це впливає на міцність сім'ї. Але тільки «по-друге». На першому місці – любов.

3. На дітях. Точніше, на відношенні дітей до своїх батьків. Якщо діти поважають, розуміють своїх батьків, тоді вони неодмінно стануть надійною опорою й підтримкою для своїх батьків.

4. Ваша думка _____

[illegible]

Правила щасливого шлюбу

1. Не забувайте приділяти належну увагу своїм батькам, але не дозволяйте їм втручатися у власне сімейне життя.
2. Не прагніть змінити коханого. Сприймайте його таким, яким він подобався вам до одруження.
3. Потрібна не критика, а любов і захоплення.
4. Ваше житло – ваша фортеця. Зробіть його затишним, чистим і зручним.
5. Якщо хочете бути щасливим, умійте зробити щасливими інших.

Сходинка 13

Азбука сімейного життя. Сімейні відносини

СЛОВНИК

Сімейні відносини – це відносини в сім'ї між її членами. З моменту народження люди вступають у сімейні стосунки. Ми дорослішаємо, вступаємо в шлюб, у нас з'являються діти. Усе це ланцюжок сімейних відносин і правовідносин. Вони змінюють свою форму і суб'єктний склад,

але між ними (відносинами і правовідносинами) є спільні риси, правила, права та обов'язки сторін.

Психологічна сумісність шлюбних партнерів ґрунтується на взаємному позитивному психологічному сприйнятті якостей характеру, темпераменту, розуму, звичок та потреб. Вона істотно залежить від взаємної поваги, симпатії, дружби, кохання, єдності поглядів і уявлень; обов'язково психологічна сумісність включає в себе здатність до психологічної адаптації.

Сімейні ролі – стійкі функції сімейної системи, закріплені за кожним з її членів. Структурою сім'ї передбачено виконання рольових функцій кожного з членів та їх взаємодія.

Стабільність шлюбу (від лат. *stabilis* – стійкість) – поняття, що характеризує міцність, стійкість шлюбу як системи подружніх стосунків.

Корисні навички (чому я навчуся...):

- ознайомлюсь з історичними змінами утворення та розвитку сім'ї;
- буду мати уявлення про можливі проблеми міжособистісних стосунків у родині;
- дізнаюсь про психологічні особливості особистості, що мають вплив на якість сімейних відносин;
- аналізуватиму моделі поведінки подружжя в конфліктних ситуаціях;
- навчусь, як адекватно поводитись у конфліктних ситуаціях, попереджати їх загострення;
- набуду навичок конструктивного спілкування;
- усвідомлюватиму відповідальне ставлення за прийняття рішення вступу до шлюбу;
- розвиватиму соціально-психологічні компетенції.

Тези для запам'ятовування:

- Сім'я прогресує як в економічному, так і моральному та правовому аспектах.
- Соціально-економічні та демографічні характеристики майбутнього подружжя впливають на стабільність шлюбу та психологічний клімат у сім'ї.
- Сумісність у шлюбі як найважливіша умова стабільності і благополуччя подружньої пари.
- Чотири аспекти подружньої сумісності за О. М. Обозовою: духовна, персональна, сімейно-побутова, фізіологічна.

- Висока задоволеність шлюбом і сімейними відносинами спостерігається в тих парах, у яких подружжя володіють протилежним темпераментом.
- Психологічна сумісність у сімейних відносинах відіграє найважливішу роль.
- Причинами конфліктів у сім'ї є занадто близькі взаємини, сприйняття одних і тих же вчинків наших близьких на різних етапах відносин по-різному, гордість та відсутність терпіння.

Це цікаво

Відомо, що з ростом шлюбного стажу знижується ступінь задоволеності подружжя одне одним. За час довгого сімейного життя вони починають поступово помічати неприємні, а часом і просто нестерпні риси характеру один одного. Ці риси звичайно ж були в них і до шлюбу, але в період залицяння і в перші «медові» роки спільного життя їх не помічали, скоріше навіть ігнорували. Кожен прагнув виглядати краще і благородніше й у партнера відзначав лише гідності. Але з часом негативні риси «просто лізуть в очі», починають ставати самими важливими і заслоняти те гарне, що є в людині. Виникає невдоволення один одним, взаємне роздратування, ворожість і навіть ненависть. Як наслідок цього – похмуре мовчання, конфлікти, нетерплячість один до одного.

Моє ціннісне портфоліо

Золоті правила стабільного шлюбу

Як правило, у стабільному шлюбі живуть люди, які під час виникнення сімейних проблем міркують таким чином:

- Вони вважають, що сім'я – сама по собі цінність і прагнуть до сімейного життя. Їхні батьки були сімейними людьми. Їх бабусі й дідусі теж жили сімейним життям. І вони самі не уявляють собі життя поза сім'єю, тому мало міркують про те, вдалий чи невдалий їхній шлюб. Із самого початку вони відмовляються від потенційної можливості розлучення і налаштовані вирішувати будь-які проблеми свого союзу заради його збереження.
- Азбука сімейного життя таких пар починається із займенника «ми». Кожен із подружжя має приглушити своє «Я» і все сприймати, робити та будувати своє життя з позиції «МИ». Дотримання цього

правила наповнить сімейне життя щастям, взаємопорозумінням, радістю.

- У будь-якій конфліктній ситуації подружжя не звинувачує один одного, а шукає причину в собі. Психологічно – це дуже тонке і глибоке правило. В істинному сенсі у взаєминах чоловіка і дружини майже завжди винні обидва.
- Відповідальне подружжя може «зупинитися» у гніві. Мудре правило – не поспішай вилити гнів, подумай, осмисли ситуацію, умій зрозуміти і пробачити чоловіка (дружину).
- Варто прислуховуватися до народної мудрості: добре слово – добре, а добре діло – краще. Це безумовно так, але в сімейних відносинах іноді добре слово означає не менше, ніж добру справу. До речі, не тільки жінка «любить вухами», чоловікові також необхідно чути схвалення з боку дружини.
- Кожен крок назустріч дорівнює багатьом дням радості. У молодих же родинах часто буває навпаки: посварилося подружжя, і жоден з них не хоче зробити крок назустріч, чекає, коли це зробить інший. А іноді ще гірше: діє за принципом «ти мені зробив погано, а я тобі ще гірше зроблю», як кажуть, «зуб за зуб». Усе це потім призводить до серйозних розбіжностей у сім'ї.
- Досвідчене подружжя вміє не тільки встати на місце іншого, але з гідністю бути на своєму в конкретній ситуації. Відповідальність за свої вчинки, прийняття своєї поразки, своєї неправоти – це вміння, яке саме не приходить, його необхідно терпляче і наполегливо виховувати.
- Безумовно необхідно довіряти один одному. Не вірить той, хто сам обманює. Слід виховувати в собі прагнення зберегти цю довіру, виправдати його. Бажано створювати дружні відносини у стосунках із друзями чоловіка (дружини).

Давайте поміркуємо:

1. Які ваші уявлення про сімейні ролі?
2. Яку роль ви хотіли відвести собі у своїй майбутній сім'ї?
3. Як ви думаєте, хто в родині відповідальний за організацію та ведення домашнього господарства?
4. Стабільність сім'ї визначається матеріально-економічним статусом чи емоційно-теплыми відносинами?

Практикум:

Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях на основі тесту К. Томаса (тест адаптований Н. В. Гришиною)

Інструкція. Уважно прочитайте кожне з подвійних висловлювань. Згадайте, як ви звичайно поведетеся в спірних і конфліктних ситуаціях. Виберіть той варіант висловлювань – а) або б), що більшою мірою відповідає тому, як ви звичайно дієте в подібних ситуаціях. Якщо вибір зробити важко, уточніть зміст варіантів висловлювань у того, хто проводить тестування. Свій вибір по кожному з подвійних висловлювань записуйте на чистому аркуші паперу, наприклад: 1.а.; 2.б.

Опитувальник:

1. а) інколи я дозволяю іншим узяти на себе відповідальність за вирішення питання, що викликає суперечку;

б) замість обговорення того, у чому наші позиції не збігаються, я стараюся звернути увагу на те, із чим ми обидва погоджуємося.

2. а) я стараюся знайти компромісне рішення;

б) я намагаюся владнати ситуацію з урахуванням інтересів іншої людини та моїх власних.

3. а) як правило, я наполегливо досягаю свого;

б) іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини.

4. а) я стараюся знайти компромісне рішення;

б) я стараюся не зачепити почуття іншої людини, не образити її.

5. а) залагоджуючи суперечливу ситуацію, я завжди намагаюся знайти підтримку в іншій людині;

б) я намагаюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.

6. а) я прагну уникнути неприємностей для себе;

б) я стараюся добитися свого.

7. а) я стараюся відкласти вирішення суперечливого питання, з тим щоб у свій час вирішити його остаточно;

б) я вважаю за можливе поступитися в чомусь, щоб домогтися свого в іншому.

8. а) як правило, я наполегливо добиваюся свого;

б) насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та інтереси, які зачеплені.

9. а) вважаю, що не завжди варто хвилюватися через суперечки, що виникли;
б) я стараюся добитися свого.
10. а) я твердо прагну добитися свого;
б) я стараюся знайти компромісне рішення.
11. а) насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та зачеплені інтереси;
б) я намагаюся заспокоїти іншого і, передусім, зберегти наші стосунки.
12. а) часто я уникаю займати позицію, яка могла б викликати суперечку;
б) я даю змогу іншій людині в чомусь залишитися при своїй думці, якщо вона також іде назустріч мені.
13. а) я пропоную щось середнє;
б) я настоюю, щоб усе було зроблено по-моєму.
14. а) я повідомляю іншого про свою точку зору і запитую, що думає з цього приводу він;
б) я намагаюся показати іншому логіку та перевагу моєї позиції.
15. а) я намагаюся заспокоїти іншого і, передусім, зберегти наші стосунки;
б) я стараюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.
16. а) я стараюся не зачепити почуттів іншої людини, не образити її;
б) як правило, я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.
17. а) я стараюся добитися свого;
б) я стараюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.
18. а) якщо для іншої людини це дуже важливо, я дозволю їй настояти на своєму;
б) я даю змогу іншій людині в чомусь залишитися при своїй думці, якщо вона також іде назустріч мені.
19. а) насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та зачеплені інтереси;
б) я стараюся відкласти вирішення суперечливого питання, з тим щоб у свій час вирішити його остаточно.
20. а) я намагаюся відразу подолати наші розбіжності;
б) я прагну знайти найкраще поєднання втрат і здобутків для нас обох.
21. а) я прагну бути уважним до інтересів та слів іншого;
б) я завжди схильний до прямого обговорення проблеми.
22. а) я намагаюся знайти середню позицію між моєю та тією, яку займає інша людина;
б) я відстоюю власну позицію.

23. а) як правило, я намагаюся вдовольнити бажання кожного з нас;
б) інколи я дозволяю іншим узяти на себе відповідальність за вирішення питання, що викликає суперечку.
24. а) якщо для іншого його позиція дуже важлива, я стараюся піти йому на зустріч;
б) я намагаюся схилити іншу людину до компромісу.
25. а) я пробую переконати іншого у своїй правоті;
б) я намагаюся бути уважним до аргументів іншого, ураховувати його позицію.
26. а) я пропоную, як правило, середню позицію;
б) я майже завжди намагаюся вдовольнити інтереси кожного з нас.
27. а) як правило, я намагаюся уникати суперечок;
б) якщо для іншого його позиція дуже важлива, я стараюся піти йому на зустріч.
28. а) я стараюся добитися свого;
б) улагоджуючи ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку в іншого.
29. а) я пропоную середню позицію;
б) вважаю, що не завжди варто хвилюватися через суперечки.
30. а) я стараюся не зачепити почуття іншої людини, не образити її;
б) я завжди намагаюся зайняти таку позицію в суперечці, щоб ми обоє досягли успіху.

Оброблення та інтерпретація даних

У методиці розрізняється п'ять можливих стилів поведінки особистості в конфліктній ситуації, а саме:

Змагання – коли людина активно переслідує власну мету і намагається за будь-яку ціну задовольнити власні інтереси, ігноруючи мету та інтереси іншої людини;

співробітництво – коли партнери прагнуть знайти таке вирішення проблеми, за якого буде досягнута мету та вдоволені потреби кожного;

компромід – коли партнери намагаються знайти задовільний баланс своїх інтересів та потреб;

уникнення – коли людина відмовляється від взаємодії, убачаючи в цьому марність своїх зусиль або ж відкладаючи взаємодію до кращих часів;

пристосування – коли людина намагається створити умови для задоволення потреб партнером та досягнення ним своїх цілей.

Ключ до опитувальника:

змагання – 3а, 6б, 8а, 9б, 10а, 13б, 14б, 16б, 17а, 22б, 25а, 28а;

співробітництво – 2б, 5а, 8б, 11а, 14а, 19а, 20а, 21б, 23а, 26б, 28б, 30б;

компромід – 2-а, 4а, 7б, 10б, 12б, 13а, 18б, 20б, 22а, 24б, 26а, 29а;

уникнення – 1а, 56, 7а, 9а, 12а, 156, 176, 196, 21а, 236, 27а, 296;

пристосування – 1б, 36, 46, 6а, 11б, 15а, 16а, 18а, 24а, 256, 276, 30а.

Якщо обраний варіант відповіді збігається з ключем, то опитуваний отримує один бал. Потім знаходимо суму балів по кожному з можливих варіантів поведінки в конфліктній ситуації. Отримані кількісні показники порівнюються між собою для виявлення домінуючих тенденцій поведінки людини в конфліктній ситуації [3].

Перевір себе

Підбер іть та запиші ть характ еристи ки сімейн ого благоп олуччя для кожної літери нижче вказан ого словос получе ння:	
--	--

Азбука "Сім'я"	

Моє ціннісне порт фоліо:

Поради моїх батьків _____

Мої роздуми _____

Сходінка 14

Сімейна економіка

Словник

Бюджет сім'ї – це план, у якому враховуються доходи і плануються витрати сім'ї.

Ліквідність активів – здатність своєчасно і в повному обсязі погашати всі наявні кредити і борги, а також оплачувати непередбачені витрати.

Рентабельність – співвідношення між різницею доходів від активів і витрат на їх утримання до ринкової вартості активів сім'ї. Рентабельність характеризує, наскільки прибутково працюють сімейні активи.

Грошові витрати – це всі витрати, що здійснені за певний період часу.

Поточні (обов'язкові) витрати – витрати на їжу, квартплату й оплату комунальних послуг; транспорт, господарчі товари та інші життєво необхідні товари і послуги.

Одноразові витрати – витрати на ремонт квартири, проведення відпустки, підписка газет і журналів, сімейні свята, запрошення гостей тощо.

Інфляція – процес тривалого зростання цін широкої номенклатури товарів.

Корисні навички: складати фінансові плани та оцінювати їх результативність.

Ключові тези:

1. Фінансовий план сім'ї – це індивідуально розроблений для сім'ї план дій щодо досягнення бажаних цілей (квартира, машина, освіта тощо), включаючи підбір відповідних кредитних, інвестиційних, страхових, пенсійних та інших фінансових продуктів.

2. Розроблення фінансового плану сім'ї дає змогу виробити раціональну стратегію досягнення фінансових цілей за допомогою грамотно підібраних фінансових продуктів, виходячи з фінансового стану і можливостей сім'ї.

3. Плануючи своє фінансове життя, треба поставити перед собою відповідні цілі – конкретні завдання, для вирішення яких потрібно докласти максимальні зусилля. Сім'я чи конкретна людина може ставити перед собою короткострокові та довгострокові завдання: на день, тиждень, рік і все життя. Постановка цілей є дуже важливим моментом для того, щоб досягнути фінансового благополуччя на довгі роки.

Це може бути цікавим:

Розв'яжіть задачу

Умова. Упродовж місяця сім'я прогнозує такі доходи: заробітна плата – 16 000 грн.; пенсія – 1 500 грн.; стипендія – 700 грн.; проценти за депозитом – 5 000 грн.; дивіденди від акцій – 7 000 грн.; отримані подарунки (гроші) – 5 000 грн.; винагорода за професійні послуги – 5 000 грн.; інші доходи – 3 000 грн. Витрати сім'ї очікуються в таких сумах: витрати на харчування – 4 000 грн.; витрати на одяг і взуття – 6 000 грн.; витрати на комунальні послуги – 800 грн.; витрати на розваги – 7 500 грн.; витрати на ювілей – 5 000 грн.; витрати на сплату внесків за авто кредитом – 8 000 грн.; витрати на ремонт квартири – 15 000 грн.

Потрібно скласти фінансовий план на місяць, а також визначити, чи достатньо коштів має сім'я для покриття витрат, якщо планується

формування резерву в розмірі 20 % від величини доходів. Зробіть відповідні висновки, яким чином досягнути збалансованого плану.

Види доходів	Сума, грн.	Види витрат	Сума, грн.
1. Заробітна плата		1. Витрати на харчування	
2. Пенсія		2. Витрати на одяг і взуття	
3. Стипендія		3. Комунальні послуги	
4. Проценти за вкладками		4. Витрати на розваги	
5. Дивіденди від акцій		5. Витрати на ювілей	
6. Подарунки		6. Погашення автокредиту	
7. Винагорода за професійні послуги			
7. Ремонт квартири			
8. Інші доходи		Резерв	
Усього доходів		Усього витрат	

Давайте поміркуємо:

1. Підрахуйте разом із батьками, скільки коштів було витрачено протягом тижня на ваші потреби. Запишіть дані у стовпець від більшого до меншого за кількістю витрачених грошей, а поряд – за важливістю даного товару (від найпотрібнішого до найменш потрібного).

*Товари та послуги за рівнем цін
значущості*

Товари та послуги за рівнем

2. Чи співпадають товари та послуги за рівнем цін і рівнем значущості? Чому?

Практикум

Перевір себе:

1. Повторіть хід розв'язування задач.
2. Повторіть основні поняття уроку зі словника основних термінів.

Поради батькам:

Практична робота: «Складання власного бюджету (бюджету родини)».

Мета: закріпити знання з теми, оволодіти навичками розрахунку власного бюджету.

Сходінка 15

Мистецтво бути батьками. Інтернет-ресурси – на службі батьків

Словник

Батьківство – це кровне споріднення батьків з їх дитиною, яке визначається на основі документів про шлюб і свідоцтва про народження дитини та на добровільному визнанні себе батьками дитини, яка народилася поза шлюбом. Джерело: Педагогічний словник для молодих батьків. – К.: ДЦССМ, 2002. – 348 с. (стор. 39).

Батьківство – соціально-психологічний феномен, що є сукупністю знань, уявлень та переконань стосовно себе в батьківській ролі, які реалізуються в усіх проявах поведінкової складової батьківства. Також батьківство як надіндивідуальне ціле включає такі складові: подружня пара, яка вирішила дати початок новому життю та сама дитина. Джерело: Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с. (стор. 5).

Батьківська компетентність – комплексна динамічна характеристика подружньої пари, що виявляється в актуальній здібності до якісного виконання батьківських функцій стосовно народження, догляду, виховання та розвитку дітей.

Блоги – он-лайніві щоденники.

Веб-сайти – набір поєднаних між собою веб-сторінок, що створені організаціями, освітніми закладами, підприємствами чи окремими людьми.

Нетикет – етикет спілкування в Інтернеті.

Сім'я – це об'єднання, що ґрунтується на шлюбі або кровній спорідненості людей, пов'язаних духовно, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю.

Корисні навички (чому я навчуся):

- досягати взаєморозуміння з протилежною статтю на основі поваги інтересів і відсутності егоїзму;
- розуміти та пояснювати цінність батьківства для людини;
- наводити приклади вирішення проблем батьків та дітей;
- знаходити інформацію з теми в Інтернет-середовищі.

Тези для запам'ятовування

Обов'язки батьків є найбільш важливими в житті. Для того щоб стати для дитини гарними батьками, необхідно проявляти рішучість і прикладати чимало зусиль, постійно працювати над собою, щоб стати хорошими батьками та виховати щасливих і здорових дітей. Ключовим елементом успіху в будь-якій галузі є *наполеглива праця*.

Пам'ятайте: *не існує ідеальних батьків або ідеальних дітей*. Усі батьки в певний момент можуть впадати у відчай. Виховання дітей забирає багато часу та енергії. Процес виховання може бути також ускладнений проблемами, пов'язаними з роботою, рахунками, які необхідно оплачувати, або проблемами у взаєминах. Ситуація погіршується, якщо виникають проблеми з наркотиками або алкоголем. Хороших батьків характеризує здатність справлятися з важкою ситуацією, навіть незважаючи на сторонні проблеми. Коли ви перебуваєте в розпачі, корисно зробити перепочинок. Час від часу відпочинок від батьківських обов'язків потрібний кожному. Якщо хтось із членів вашої родини може вам допомогти в догляді за

дітьми, не відмовляйтеся від такої допомоги. Займайтеся справами по дому по черзі, обов'язково обговорюючи та плануючи всі домашні справи.

Ставтеся до своєї дитини справедливо і чітко пояснюйте їй свої принципи. Якщо у вас буде кілька дітей, ставтеся до них однаково, *не виділяйте якоїсь дитини серед усіх інших*. Якщо дитина вередує – у дев'яти випадках із десяти, це буває тому, що вона перебуває в дискомфорті з приводу чого-небудь. Дуже важливо бути чуйними до дитини, щоб вчасно надати їй потрібну допомогу. Справжня проблема з дітьми не в тому, що дитина вередлива, неслухняна, капризна, а в тому, що молоде подружжя часто не знає, що означає бути батьками і як виконувати батьківські ролі. Порозуміння, яке досягнуте у спілкуванні з дітьми, і знання того, як варто з ними взаємодіяти, є ключовим рішенням будь-якої проблеми в сімейному вихованні.

Якщо ви хочете бути хорошими батьками і виховати хороших дітей, повинні давати їм *якісні зразки для наслідування*. Ви маєте стати взірцем для наслідування для власної дитини. Навіть, якщо діти свідомо не будуть визнавати вас своїм кумиром, ви будете для них саме таким чи такою. Ви будете найголовнішою людиною, якій ваші діти будуть прагнути догодити. Усвідомлення того, що батьки є авторитетом для власних дітей, може принести користь усій сім'ї, якщо батьки мають високі моральні та духовні якості.

Батькам необхідно проводити багато часу з власними дітьми. Не будьте егоїстичними і вас вразить позитивний результат від того часу, який ви будете проводити із власними дітьми. На шляху дорослішання, дитині потрібно *багато уваги* з боку батьків, і ця увага повинна здійснюватися завчасно. Вона може бути спрямована як на якийсь один аспект її життя, так і на кілька аспектів відразу. Саме батьківська увага допоможе дитині надалі приймати власні рішення. Надмірне опікування або відчуженість можуть мати негативні наслідки для розвитку дитини. У всіх ситуаціях необхідно знаходити баланс.

Вам необхідно буде постійно *демонструвати дітям свою любов до них*. Розповідати їм про те, як ви їх любите і яку роль вони відіграють у вашому житті. Це і є найбільш важлива складова хорошого виховання. Батькам завжди слід *уважно слухати* те, що намагаються сказати їм їхні діти. Треба говорити дітям про те, що вони мають дуже велике значення у вашому житті й що вам дуже цікаво те, що вони хочуть вам сказати.

Якщо ви хочете бути хорошими батьками, вам також необхідно буде *хвалити свою дитину*. Коли ваша дитина пізнає щось нове або досягне певної мети, вам необхідно сказати їй, що ви нею дуже пишаєтеся. Якщо ваша дитина допустить помилку, не варто говорити їй, що вона погано вчинила. Вам, як хорошим батькам, слід пояснити їй, чому цей вчинок був неправильним і як слід поводитися гарно.

Щодня в нашому житті з'являється щось нове. Завжди *йдіть у ногу з часом*. Вам необхідно постійно переглядати свій досвід і знання, причому

робити це не тільки до та після народження дитини, але й на кожній стадії її зростання в її вихованні аж до того моменту, коли вона стане дорослою. Прийде день, коли вам самим доведеться давати поради своїм дітям з приводу виховання їх власних дітей. Не слід дозволяти своїй дитині концентруватися на чомусь одному, що б це не було: телевізор, ігри, Інтернет. Якщо дитина займається чимось одним постійно, вона не буде підготовленню до життя. Те ж саме відбувається, коли дитина повністю віддається навчанню й абсолютно не проводить часу з однолітками.

Необхідно створити для своїх дітей відчуття того, що вони *знаходяться під захистом*. Заспокоюйте їх, коли їм страшно. Не кажіть їм того, що може їх налякати і прагніть оберігати їх від сімейних проблем, які можуть тільки налякати та схвилювати їх. Вам необхідно знати якомога більше про те, що може загрожувати вашій дитині. Загрози оточують її з різних боків, і зараз, поки ви ще плануєте стати в майбутньому батьками, у вас є можливість визначити їх сутність, а також отримати уявлення про те, чого слід остерігатися. Ви маєте зробити все можливе, щоб захистити свою дитину від всякого роду неприємностей та фізичних загроз, із якими вона може зіткнутися в житті. Небезпека може підстерігати вашу дитину як в реальному житті, так і в Інтернеті, тому що він сьогодні, на жаль, крім користі, є джерелом потенційних проблем.

Сучасні *інформаційно-комунікаційні технології*: мобільні телефони, комп'ютери, Інтернет, створюють умови для ефективної допомоги молодому подружжю у вихованні власних дітей. Завдяки блогам молоде подружжя може поділитися своїми думками, захопленнями та розповісти про власний досвід догляду за дитиною та її виховання. Більшість блогів доступні для читачів і тих, хто хоче вписати на них свої коментарі. Треба знати, що блоги доступні для всіх користувачів Інтернету, тому не слід необачно залишати в них інформацію, за допомогою якої можна отримати реальні дані про вашу сім'ю, місце проживання, сфера діяльності.

Це може бути цікавим:

Психологічні пастки батьківства:

- «пастка простої мети» – відмова від наявності життєво важливої мети в ролі батьків («годую, одягаю, що ще потрібно?»);
- «пастка нормальності» або «все, як у людей» – потенційна відмова від розуміння і прийняття унікальності свого життя і життя членів своєї сім'ї;
- «пастка правоти сили» – відмова від усіх можливих способів вирішення конфліктів, крім силових чи пов'язаних з демонстрацією сили;
- «пастка віку» («я ще молодий», «дитина ще нічого не розуміє, хай матір з нею вовтузиться») – орієнтація на вік як критерій розвиненості людини;

- «пастка подарунка» («я йому все купую, що захоче») – підміна життєвої важливості в стосунках речами, ігнорування цінності людського спілкування;
- «пастка споживацтва» або «у сім'ї можна розслабитися» – почуття інших членів сім'ї не враховуються;
- «пастка переваги статі» – відмова від вирішення життєвих завдань неналежним чином (жіночим);
- «пастка соціальної цінності статі» («хлопчик собі завжди дорогу проб'є», «чоловіка скрізь на роботу візьмуть») – відмова від життєво важливих переживань як непотрібних;
- «пастка ревності до дітей» – необхідність рахуватися з тим, що увага дружини належить маленьким дітям;
- «пастка очікуваної обов'язкової любові», наприклад, «я тобі батько, тому ти мусиш мене любити і поважати».

Батьківські почуття – це особлива група почуттів, яка займає важливе місце в житті людини серед інших емоційних зв'язків, вони забарвлюють батьківське ставлення. Їхня специфіка полягає в тому, що турбота батьків про дітей необхідна для підтримання життя дитини. А потреба в батьківській любові є життєво необхідною для маленької дитини. Любов кожного з батьків – джерело та гарантія емоційного благополуччя людини, підтримки її психічного, фізичного та духовного здоров'я.

Компоненти батьківської любові:

- прив'язаність (на рівні біологічних інстинктів);
- турбота про дитину (про її здоров'я, фізичне і духовне благополуччя);
- чуйність, доброзичливість, повага до дитини.

Батьківська любов має різні рівні – це любов-турбота про тілесне благополуччя дитини та любов-турбота стосовно її внутрішнього «Я», до її здатності приймати індивідуальні рішення.

Слід розвивати в собі вміння розуміти відчуття членів сім'ї, перш за все, дитини, і адекватно виражати свої відчуття, а також розвивати навички самоаналізу виконання батьківської ролі.

Давай поміркуємо:

- Чому батьківство кожної людини має бути усвідомленим? Доведіть свою думку.
- Які почуття ви зазнаєте до ваших батьків? За що слід подякувати вашим батькам?
- Чи відчуваєте ви готовність бути гарними батьками?
- Як стати найкращими батьками для власної дитини?
- Якою ви хочете бачити свою майбутню дитину?
- Що може загрожувати дитині в сучасному світі? Як батьки можуть уберегти її від небезпек?

- Чому майбутнім батькам необхідно засвоїти основи Інтернет-грамотності?

Практикум:

Усі ресурси Інтернету, перш ніж користуватися ними, варто оцінити. Оціни сайти «Семейные секреты» <http://sekretiki7ya.ru> та «Навчання для майбутнього» <http://liyalno1.blogspot.com> за такою схемою:

- Яка мета створення цього веб-сайта? Для чого (кого?) він був створений?
- Яка організація або особа створили цей сайт?
- Що подано на сайті – об'єктивні факти чи особисту думку автора?
- Посилання на які інші джерела інформації вказано на сайті?
- Які інші організації пов'язані з цим сайтом? (Використовуючи механізм пошуку Google, ввести link: і адресу веб-сайту (наприклад: link:www.website.com)).
- Хто автор сторінки, і чи має автор право подавати дану інформацію від свого імені?
- Чи забезпечена організація зворотного зв'язку з веб-сайтом і можливість спілкування з автором статті чи менеджером сайту?
- Коли сайт був створений і як часто він поновлюється?
- Чи можна перевірити інформацію, подану на сайті, за допомогою інших джерел (книг, журналів тощо)?

Перевір себе

У Інтернет-середовищі здійсни пошук сайтів, що надають корисну інформацію майбутнім батькам. У ході роботи з сайтами та блогами заповни таблицю ЗХД (знаю, хочу дізнатися, дізнався нового) за темою «Мистецтво бути батьками».

Моє ціннісне портфоліо (поради батьків, роздуми тощо)

Запитай своїх батьків, що допомагало їм у твоєму вихованні? А що заважало? Оберіть одну з форм: реферат, електронну презентацію або буклет, щоб занотувати та проілюструвати результати власного дослідження за темою «Мистецтво бути батьками».

Напишіть твір-роздум «Яким я уявляю своє майбутнє батьківство».

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Сходинка 16

Відповідальне батьківство

СЛОВНИК

сім'я – могутній соціальний феномен, який найтісніше об'єднує людей на основі шлюбних і кровних взаємозв'язків; **сімейне виховання** – передача дітям культурного досвіду, формування в них норм життя в суспільстві, підготовка до самостійної життєдіяльності; **батьківство** – базове життєве призначення, важливий стан та значуща соціально-психологічною функція кожної людини; **відповідальність** – покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, чийсь дії, вчинки, слова; серйозність, важливість справи, моменту тощо.

Корисні навички:

- знати і розуміти поняття «сім'я», «батьківство»;
- розуміти роль сім'ї в житті людини, головні функції сім'ї та роль батьків у вихованні дитини;
- розуміти принципи відповідального батьківства;
- поважати сімейні цінності;
- цінувати найближчих для себе людей – батьків.

Тези для запам'ятовування

Напевно, відповідальність – це одна з найголовніших якостей, якими повинні володіти хороші батьки. Український тлумачний слоник дає таке визначення поняття «відповідальність» – покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, чиїсь дії, вчинки, слова; серйозність, важливість справи, моменту тощо.

Часто термін «відповідальне батьківство» використовується в розумінні правильного використання знань про фізіологію плідності, застосування методу розпізнавання плідності, природного планування чи навіть застосування контрацепції. Але цього замало. Тому важливо знати, що ж таке відповідальне батьківство?

Батьківство дійсно має сенс, коли в його основу покладений принцип безумовної любові до дитини, орієнтованої на реальні фізіологічні, емоційні та психічні потреби дитини. Із цього принципу випливають такі три основні цілі:

- формування в дитини природної здатності любити;
- будування глибоких безпосередніх стосунків між батьками і дітьми (згідно з принципом безумовної любові, метою таких стосунків має бути сама дитина, її сьогодні та завтра);
- формування дитини повноцінною, зрілою й окремою особистістю, яка володіє своєю волею (володіє, значить може її реалізувати);
- і відповідно три складові, які приблизно відповідають цілям:
- Прийняття дитини. Формування загального образу світу в допологовий період і під час пологів через відповідний емоційний клімат, ставлення бажаності, розуміння і підтримки (закладається базовий глибоко емоційний фундамент сприйняття нас як батьків, світу).
- Догляд за дитиною. Розуміння і задоволення елементарних фізичних і емоційних потреб дитини (формуються фундаментальні задатки зрілих стосунків із батьками і початок усвідомлення дитиною власного «Я»).
- Відпускання дитини. Формування самостійної і зрілої особистості, відкриваючи дитині її власний життєвий шлях.

Функції сім'ї:

- репродуктивна – продовження людського роду через народження дітей;
- господарсько-економічна – планування сімейного бюджету, організація споживчої діяльності, ведення домашнього господарства та організація побуту сім'ї;
- комунікативна – створення сприятливого сімейного мікроклімату, організація внутрішньо-сімейного спілкування;
- виховна – передача дорослими членами сім'ї соціального досвіду дітям;
- рекреативна – організація вільного часу та відпочинку сім'ї, розвиток інтересів і потреб її членів;
- психотерапевтична – психологічна підтримка членів сім'ї в різних життєвих ситуаціях, створення доброзичливого емоційного клімату в сім'ї з метою відновлення фізичних та психічних сил членів родини, витрачених у різних стресових ситуаціях.

Відповідальне батьківство – це збалансованість у виконанні батьками різних функцій сімейного виховання.

Ключовими показниками відповідального батьківства є:

Комунікативний. Батьки регулярно спілкуються з дитиною, цікавляться її проблемами, інтересами та захопленнями.

Емоційний. Батьки не просто спілкуються з дитиною, а й відчують душевний стан дитини, прикладають усі зусилля, щоб допомогти вирішити проблему або щиро радіють за досягнення дитини. Вони завжди готові слухати і чути дитину, обговорювати з нею важливі теми, виступати в ролі порадики, помічника. У будь-якій ситуації проявляють свою любов і зацікавлення.

Нормативний. Батьки виступають для дитини як експерти, які мають повноцінний дорослий досвід взаємодії з різними соціальними інститутами – досвід, якого у дитини немає.

Економічний. Дитину необхідно одягати, годувати, у неї повинні бути кишенькові гроші, але матеріальне забезпечення не має стати головною метою виховання, пріоритетною сімейною цінністю.

Захисний. Збереження та зміцнення здоров'я дитини і самого її життя.

Духовний. В умовах зміни ціннісних орієнтирів важливо, щоб дитина була здатною засвоїти базові сімейні цінності, однаково важливі для суспільства у всі часи – життя, здоров'я, сім'я, культура держави і суспільства, у якому вона живе.

Правила для відповідальних батьків

Якщо ти хочеш стати справжнім батьком чи мамою, дотримуйся таких правил:

- люби свою дитину; радій її присутності, сприймай її такою, якою вона є, не ображай, не принижуй, не порушуй її впевненості в собі;
- не піддавай її несправедливому покаранню, не відмовляй їй у твоїй довірі, дай їй привід любити тебе;
- постійно вдавайся до похвали дитини за її правильні вчинки. Цим ти спонукаєш її до активної дії;
- оберігай свою дитину від негативних фізичних і моральних впливів;
- створюй у сім'ї моральний затишок. Нехай сімейне вогнище буде джерелом спокою, радощів, поваги, справедливості та захищеності;
- у стосунках із дитиною спирайся на позитивні якості її особистості;
- показуй власний приклад позитивної поведінки, не допускай розходження між словами і власними діями, «Роби, як я», а не «Роби, як я кажу»;
- давай оцінку не особистості, думкам, емоціям дитини, а її поведінці;
- будь для своєї дитини взірцем поведінки, доброчинності;
- підтримуй щирі родинні зв'язки з бабусями і дідусями, іншими родичами, друзями;
- знаходь час для організації цікавих ігор з ними;
- залучай дитину до посильної праці разом з дорослими;
- створюй умови, щоб дитина набувала життєвого досвіду, долала труднощі;
- чекай від дитини тільки таких думок, суджень і оцінок, на які вона спроможна залежно від рівня розвитку, соціального досвіду;
- привчай дитину до толерантності, культури спілкування з ровесниками, старшими і молодшими;
- залучай дитину як повноцінного члена сімейного колективу до розв'язання побутових проблем, що виникають у сім'ї;
- не виконуй за дитину тих завдань, з якими вона може впоратися самостійно;
- домагайся, щоб вимоги до дитини були однакові від усіх членів сім'ї;
- наполегливо працюй над формуванням у дитини почуттів гуманізму і милосердя у ставленні до людей, природного довілля;
- постійно залучай дитину до різноманітних видів діяльності.

Це може бути цікавим

*«Як виховувати дітей, знає кожен, за винятком тих, у кого вони є»
(Патрік О'Рурк).*

*«Дитина найбільше потребує вашої любові як раз тоді, коли найменше її заслуговує»
(Ерма Бомбек).*

«Новонароджені скрізь плачуть однаково. Коли ж вони виростають, у них виявляються неоднакові звички. Це результат виховання»
(Сюньцзи).

«Виховання людини починається з його народження; він ще не говорить, ще не слухає, але вже вчиться. Досвід передує навчанню»
(Жан -Жак Руссо).

«Кажуть, що краще правило політики – не надто управляти. Це правило настільки ж вірно і у вихованні»
(Жан Поль).

«Виховання є справа авторитету і поваги»
(Семюел Смайлс).

«Принцип мистецтва виховання говорить: діти повинні виховуватися не для сьогодення, а для майбутнього, можливо кращого стану роду людського!»
(І. Кант).

«Мета виховання – навчити наших дітей обходитися без нас»
(Ернст Легуве).

Давайте поміркуємо:

- У чому сенс життя людини? Таке запитання ми нерідко ставимо перед собою на різних етапах свого життя.
- А ви ставили перед собою таке питання?
- Яку відповідь ви давали самі собі?
- Що означає бути відповідальною людиною?
- Яку відповідальність несуть на своїх плечах твої батьки?
- Які з батьківських правил працюють у вашій сім'ї?
- На які правила ви б хотіли звернути увагу ваших батьків? Чому?
- Уявіть себе батьками.
Які правила виховання дитини ви обрали для себе?
Обґрунтуйте свій вибір.

Практикум:

Написати твір-міркування за темою (вибір теми за власним бажання учнів):

- Мої батьки – мій ідеал.
- Якою я уявляю свою майбутню сім'ю.
- Яким я буду батьком (мамою).
- Найвідповідальніша місія людини – бути батьком.

[illegible]

- Що таке батьківство?
- Що означає бути відповідальними батьками?
- Назвіть основні функції сім'ї.
- Визначте ключові показники відповідального батьківства.
- Визначте 3 правила відповідальних батьків, які, на вашу думку, є ключовими. (Обґрунтуйте свій вибір).
- Оберіть із висловів видатних людей про виховання той, який Вам найбільше сподобався. Поясніть чому.

Поради моїх батьків

113

Сходінка 17

Оформлення результатів проектної діяльності

Оформлення результатів проектної діяльності може бути у вигляді презентації або публікації, критерії оцінювання яких консультації необхідно обговорити з учнями на консультації. Одночасно з презентацією готується виступ групи на відкритому захисті, тому в критерії оцінювання необхідно закласти пункти оцінювання виступів учнів, уміння ставити запитання; відповідати на них.

Перед захистом необхідно провести підсумкове самооцінювання в групах.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on its right side, suggesting it's resting on a surface.

Сходинка 18

Захист проекту «Ми – майбутні подружжя та батьки»

Захист проекту можна організувати як відкрите заняття, запросивши на нього батьків, учителів. Під час захисту кожна група представляє свою презентацію чи публікацію, відповідає на запитання однокласників та запрошених гостей. Захист проекту дозволяє дати відповідь на ключове питання, сформулювати загальні висновки за підсумками роботи.

Оцінювання відбувається за допомогою розроблених критеріїв учасниками, батьками та вчителями.

Також можна провести конкурс на кращий «Журнал учасника проекту» та відбір матеріалів для розміщення на створеному веб-сайті.

[illegible]